

ЯКІВ МАМОНТОВ

МІХАЕЛЬ ДЕМАРК

ЛІБРЕТТО ОПЕРИ НА 3 РОЗДІЛИ, 9 ОДМІН¹

Міхаель Демарк — професор, директор обсерваторії.

Ельза Демарк — його дочка.

Тереза Демарк — його мати.

Борис Ординський — асистент професора Демарка, емігрант, з роду руських князів.

Президент Німеччини.

Німецький консул.

Комендант концентраційного табору.

Художник-самогубець.

Конферансьє.

Директор Ленінградської обсерваторії.

Представник радянського уряду.

Робітники, молодь, наукові робітники, в'язні, поліція, штурмовики, одвідувачі кафе, різноманітна людська маса.

Час — наш.

Місце — Берлін і Ленінград.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Одміна 1

Вечірній Берлін: електрика, автоматичний рух, мінливий блиск світляних реклам. Вуличний шум перемішується з музикою кафе - шантанів, літніх садів, радіопередач...

На передньому плані — кафе з естрадою. В залі за столиками — різноманітна публіка: буржуазія, інтелігенція, богема. Між столиками танцюють модний танець — „Смерть - Насолода“.

На естраді перед закритою завісою з'являється конферансьє.

Конферансьє. Шановне панство!

Дозвольте вітати вас з новою ерою. Вона починається геніальним винаходом Міхаеля Демарка. Віднині міжпланетний простір переможено німецьким генієм! (Оплески). За винаходом Міхаеля Демарка, комунікація з Марсом — питання найближчих днів. Отже, панове, ми на порозі великих

¹ Лібретто опери Я. Мамонтова „Міхаель Демарк“ Вищим репертуарним комітетом НКО УСРР до вистави дозволено.

подій: до Німеччини мусить приєднатися ціла планета — величезний, багатющий Марс! (Оплески). Наша естрада, передова, як завжди, відзначає цю велику національну подію новою постановою. Дивіться балет-пантоміму „Завойований Марс!“ (Оплески).

Конферансьє виходить. На естраді одкривається завіса, і починається балет-пантоміма „Завойований Марс“.

З туману поволі вирисовується фантастичний обрис Марса. На цьому фантастичному фоні з'являються такі ж фантастичні марсіяни — чоловічого, жіночого та дитячого вигляду. Відбувається культова відправа, що переходить в оргійний танець. Раптом одна марсіянка зупиняється і пильно дивиться в небо. Чути далекий наростаючий гул. Оргія припиняється: всі з великим подивом і страхом дивляться в небо. Наближається міжпланетна німецька ескадрилья. Шум і жах наростають. Ескадрилья зупиняється. Марсіяни хапаються за зброю. Німецьке військо, з високо піднесеним національним прапором, виходить на Марс. Марсіяни з примітивною зброєю кидаються на німців, але німці нищать їх огнем, газами тощо. Переможени марсіяни складають зброю і несуть переможцям багаті дарунки. Німці святкують перемогу: беруть марсіянські скарби і справляють оргію з прекрасними марсіянками.

Одвідувачі кафе сприймають пантоміму з патріотичним захватом. Червонопикий майор, з вусами а ля Вільгельм II, підносить келех.

Майор. Хай живе національний геній Німеччини! Хай живе Міхаель Демарк!

Хор. Гох! Гох! Гох, Демарк!

До кафе заходять Ельза Демарк і Борис Ординський.

Ельза. І тут — Демарк...

О, любий тато мій!

Який же він тепер славетний!

Ординський. Так, Ельзо, так!

Тепер ми можемо пишатись:

як донька — ти, як учень — я...

Тепер Демаркове ім'я

на всю Германію гримить,

як гордий заклик! Як реванш!

Ельза. Який реванш?

Ординський. Ах, Ельзо!

Коли Германія захопить Марса,

тоді народи й царства всіх світів

вона поставить на коліна!

Ельза. Навіщо?

Невже для війн нових, для крові

мій батько міжпланетний шлях одкрив?

О, ні! Цього не може бути!

Ординський. Ельзо!

Хіба не патріотка ти?

Ельза. О, так! Я рідний край кохаю.

Йому життя віддать готова.

Але я зовсім не бажаю

чужих земель, чужої крові.
Я горда з того, що мій край —
отчизна Вагнера і Гете,
що тут шумить прекрасний Рейн
піснями світових поетів.
Коли ж я з жахом пригадаю
кривавих кайзерів борню,
тоді я соромом палаю ...
тоді ненавистю горю ...

Ординський. А все ж таки —
щаслива ти, кохана Ельзо:
ти батьківщину маєш ...

Ельза. А ти хіба її не маєш?

Ординський. Я — руський емігрант ...
Що може бути гірш за це?

Ельза. Борисе! Ти — мій наречений ...
Я маю право запитати:
чи любиш ти свою Росію?
Чи хочеш в рідний край вертати?

Ординський. Я був ще хлопчиком малим,
коли в Росії ми жили ...
Ах, сном далеким, чарівним
ті роки давні проплили!
Наш рід був знатний і багатий:
князів Ординських давній рід.
Були в Москві у нас палати,
де прожили ми сотні літ.
Тепер там ради засідають ...
О, Ельзо, Ельзо! Кров горить,
коли минуле я згадаю,
і серце помстою кипить!

Ельза. Невже довіку в рідний край
тобі не буде вороття?

Ординський. О, ні! Лелю я надію
дожить до тих щасливих днів,
коли повернуться в Росію
сини погромлених батьків.
Тоді і я подам рахунок,
рахунок крові і майна ...
А доки прийде той рятуюнок,
не маю батьківщини я ...

Ельза. Не знала я, що ти такий ...

В кафе з'являється Міхаель Демарк. Його зустрічають шумливою овацією.

Хор. Демарк! Демарк!

Хай живе Демарк!

Майор. Панове! Дозвольте від ім'я усіх присутніх
мені професора Демарка привітати!

Хор.
Майор.

Просимо! Просимо!
Преславний рицарю науки!
Ви міжпланетний шлях відкрили.
Хай буде вам і честь і слава!
Велике діло ви зробили.
А далі що — то наша справа:
Ми приберем до рук рейхсверу
і Марса і Венеру!

Хор.

Германія! Германія!
Нехай живе Германія!
Нехай домчать до всіх планет
німецька куля та багнет!

Демарк.

Я за привіт вам вельми вдячний...
Але ваш захват войовничий
мені далекий і чужий...
Коли в мовчанні зоряних ночей
я рух планет спостерігав...
о, був далеко я від ваших мрій!
Я відчував гармонію світів.
Я транслявав до зор ясних
любові й правди вищий дар...
Ні-ні! Не для війни, панове,
шукав я міжпланетний шлях!
Я — громадянин всесвіту
і тільки з паспортом науки
з'явлюся я на Марс!

Хор.

Дейчлянд, Дейчлянд юбер аллес ін дер вельт...

Демарк підходить до Ельзи та Ординського.

Ельза.

Тато!
Ми тебе чекали...

Демарк.

Ходімо відси!
Ненавиджу я цей дешевий блиск
і цих шумливих патріотів!

Ординський. Вони так широко вас вітають...

Демарк.

Бо думають,
що золотом наб'ють собі кишені,
коли я їм відкрию шлях на «Марс»...
О, знаю я хижацькі наміри
цих череватих патріотів!
Облишмо їх! (Виходять).

В залі знов починають танцювати „Смерть - Насолода“.

Раптом за одним столиком підводиться художник. Вигляд у нього до-
краю виснажений, очі горять божевільним огнем. Хиткими кроками зіходить
він на естраду.

Художник.

Панове! Панове!
Один момент уваги!

Танець припиняється. Погляди всіх присутніх зосереджуються на трагічній постаті художника.

Художник. Мое ім'я — усім відоме:
я — майстер пензля Фріц Ромер.
Можливо, ви мене забули:
не до мистецтва вам тепер!
Ну, що ж — пробачте! Я востаннє
про себе нагадаю вам...
Ви хочете летіть на Марс...
Для чого? Я питаю вас.
Невже для того, щоб і там
створити голод, безробіття?
Чи, може, вабить вас війна?
Отруйні газ, жах і смерть?
Ха-ха! Летіть, летіть, панове!
Мені не по дорозі з вами.
Я хочу тут, на Фрідріхштрассе,
останній келих свій допити...
Панове! Ще один момент...
Я третій рік ось без роботи...
Чи варт чогось чекати далі?
Доволі! Я не вірю в Марс!
Де ви — там скрізь прокляття й смерть.
Так будь же проклята, Європо,
стара загижена повія!
Будь проклята! Будь проклята!

Вихопивши револьвер, художник стріляє собі в голову і падає з естради. Його труп зараз же виносять. На естраді з'являється конференсьє.

Конференсьє. Панове!

Пробачте цей несподіваний номер. За наших часів самогубство від безробіття надто банальна річ, щоб претендувати на публічне виконання. Прошу пробачити покійникові цю нетактовність. (До диригента). Маестро! Продовжуйте!

Перерваний танець продовжується.

Одміна 2

Палац президента. Суміш суворих пам'яток середньовіччя (рицарська зброя, готика) з занепадницьким мистецтвом декадансу.

На передньому плані — кабінет президента. Біля входу — варта.

Маршовим кроком проходить загін штурмовиків і вишиковується перед палацом.

В кабінеті — президент і кілька найближчих до нього державних мужів (військових і цивільних).

Президент. Панове! Винахід Міхаеля Демарка — єдиний вихід з катастрофічного становища. Німеччина мусить або завоювати Марс, або задихнутися в тисках репарацій, кризи та безробіття.

Військовий. Марс! Німецький Марс! Який блискучий реванш за 1918 рік! Я стратив сон, коли узнав про цю можливість.

Цивільний. Перша експедиція на Марс — і в Німеччині золота валюта! А далі, що далі, панове? Ви тільки уявіть собі: Марс — наша колонія! Марс — виключно німецький ринок. Ми засиплемо його нашим хлібом, нашим крамом, нашими машинами! І золото, золото потоком полетить в Німеччину з небесних сфер! О, пане президенте! Коли думаєш про це, то відчуваєш безмежність і велич бога!

Президент. На жаль, сам Міхаель Демарк настроєний інакше.

Голоси. Як? Як саме?

Президент. Зараз ви самі почуєте його. (До секретаря). Простіть професора Демарка! (Секретар виходить).

Багато бачив я страшних подій...
Не раз гримів над нами карний грім...
Та ще ніколи я не тратив віри
в німецьку націю, в народ німецький...
А нині захиталась віра ця :)
нема, нема німецького народу!
Є тільки німці різних партій!
Ні-ні! Живий ще дух тевтонів!
Жива Німеччина, жива!
Ще є в нас віра, є закони!
Ще буде в нас нова доба!

Хор.

Увіходить Міхаель Демарк в супроводі секретаря.

Секретар. Професор Міхаель Демарк!

Президент. Я вельми радий вас вітати.

Демарк. Я —
до послуг ваших,
пане президенте.

Президент. Професоре!
Хотів би з вами я одверто,
як німець з німцем, говорити.

Демарк. Я дуже радий...

Президент. Скажіть, професоре:
чому не хочете ви дати
свій винахід державі?

Військовий. Невже це правда?

Цивільний. Кажіть, професоре!
Не мучте нас!

Демарк. Так, панове, так!
Не хочу я, щоб ви на Марс
несли війну, грабіж і смерть.

Президент. Стривайте!
Чому ж — війна? Насамперед —
культурна місія!

Військовий. Безперечно!

Демарк.

Пробачте!

Не можу я цьому повірить.
З того часу, як став можливий
великий міжпланетний рейс,
я загубив і сон, і спокій...
Куди не підеш, де не станеш,
повсюди крик: „На Марс! На Марс!“
В кафе, в кіно, в газетах — скрізь
пожадливий, звірачий рев:
„На Марс! На Марс! Давайте Марс!“
І страшно, страшно робиться
за марсіян, і за людей...

Президент.

А за Германію —
не страшно вам, професоре?

Військовий.

За честь і славу батьківщини?

Цивільний.

За свій народ? За націю?

Демарк.

Народ! Народ! Його ім'ям
усе виправдують. Усе!
„За націю“ і „за народ“
мільйонами солдати гинуть!
„За націю“ і „за народ“
людей катують у в'язницях!
Коли ж обідраний, голодний
народ кричить: „я їсти хочу“,
йому показують на Марс!
Йому нову війну готують!

Серед присутніх рух.

Цивільний.

Це — демагогія!

Військовий.

Так може говорити
лише одвертий більшовик!

Хор.

Ганьба! Ганьба!

Президент.

Панове, заспокойтесь! (Пауза).
Професоре!

І гнів, і жаль мене проймають...
Не ждав од вас я слів таких...
Не сподівався!

Демарк.

Пане президенте!

Ви щирості жадали...

Президент.

Я сперечатися не буду...
Дозвольте ще раз запитати,
востаннє запитати вас:
дасте свій винахід, чи ні?

Демарк.

Ні! Не дам!

Президент.

В такому разі —
ми силою візьмем його!
Ім'ям Республіки —
ваш винахід — державна власність!

Хор.

Так! Так! Ім'ям Республіки

Демарк.

Обурення й загрози ваші
я добре розумію... Ну, що ж...
На все готовий я, панове!
Не в перший раз ідуть на страту
творці нових ідей... Карайте!
На все, на все готовий я!
Але даремний клопіт ваш.
Мій винахід — мені належить.
То людству — мій найвищий дар.
І доки я живий — клянусь —
для збройних замірів, для крові,
нікому я його не дам! (Виходить).

Рух обурення.

Хор.

Зрадник! Зрадник!
Ганьба йому! Ганьба!

Президент

(весамовито).
Хоч би ціною крові,
а винахід добуду я!

Одміна 3

Обсерваторія під Берліном.

Ніч. На фоні зоряного неба — астрономічна вежа (в розрізі), устаткована рефрактором та іншим науковим інструментарієм. Навколо вежі — одкрита галерея з балюстрадою. Од вежі — сходи вниз, до приміщення професора Демарка (в розрізі — їдальня).

На вежі — Міхаель Демарк.

Демарк

(в залумі).
Плинуть роки... Плинуть зорі...
Де початок? Де кінець?
В міжпланетному просторі
я — матерія й творець...
В далі, зорями заткані,
я включаю творчий струм:
і пливуть в краї незнані
кораблі величних дум...
Неба синього скрижалі...
Загадковий вічний світ...
Я до краю прочитаю
таємницю ваших літ...

Тереза піднімається на сходах до вежі.

Тереза.

Пора вечерять, Міхаель!

Демарк.

Облиш мене!

Тереза.

Як то облиш?

Для кого ж я приготувала
такий чудовий антрекот?

Демарк.

Мамо!

Не заважай мені.

Ступай собі! Ступай!

Виводить її починає одшукувати та складати до купи плави, діаграми, таблиці тощо.

Тереза. Піду, піду...
Та все ж од антрекота
нікуди ти не утечеш.

Зіходить до їдальні й зустрічається з Ельзою.

Тереза. Усе, усе тепер напереверт!

Ельза. Чого ви сердитесь, бабусю?

Тереза. Ніде, ніде нема ладу!

Ельза. Та в чім бо річ?

Тереза. А в тім, що антрекот готовий,
а їсти, бач, нема кому!

Ельза. Ха-ха! Ха-ха!

То з'їжте ви його сами!

Тереза. Тобі все жарти, Ельзо!

А батько твій як хмара темний.

Не їсть, не п'є...

Не сходить з вежі...

Що заподіяли йому?

Ельза. Бабусю, я не знаю...

Тереза. Піди, голубонько, до нього!

Тебе він любить над усіх.

То, може, ти його розважиш?

Ельза. Гаразд! Піду! (Піднімається до вежі).

Тереза. (услід їй). Та не забудь про антрекот

йому, до речі, нагадати...

Усе, усе тепер не в лад! (Виходить).

Ельза. (на вежі). Пробач мені, мій любий тато!

Я занудилась по тобі...

Демарк. О, мила донечко моя!

І я не раз про тебе згадував.

Ельза. Ходімо вниз!

Тебе бабуся там чекає.

Демарк. (притягує її до себе).

Ні, ні! Стривай! Дивись сюди!

(Показує на жмут паперів).

Ось тут, в гіперболах, в параболах,

в системах чисел, формул та фігур,

ось тут — мій вивихід, мое життя!

Візьми все це і заховай!

Ельза. Навіщо?

Демарк. Є небезпека, Ельзо...

Мені загрожують арештом.

Ельза. За що?

Демарк. За те, що я не хочу

в новий, незваний світ нести війну.

За те, що я свій розум і свій хист
не хочу — так, не хочу — обертать
в знаряддя жаху й смерті!

Ельза. Тато!

Невже, невже насміляться вони
вчинить насильство над тобою?

Демарк. (пригортає її до себе).
Усе можливе, доню, все ...
Часи Джордано Бруно не минули.
Книжки в Берліні палять на майданах ...
Та що б не сталося, моя дитино,
ти завжди пам'ятай мій заповіт:

радніш я сам загину,
аніж принижу розум свій і честь!

Ельза. Клянусь тобі, мій тато дорогий,
що я за честь твою, за геній твій
усе життя своє віддати готова!
Але не вірю я, щоб хто насмів
насильство над тобою учинить.
Ти світ новий для людства відкриваєш!
Ти просторинь і час перемагаєш!
О, тато мій! Який же демон може
в нещастя обернути геній твій?

Демарк. Пан президент, кохана доню!
Державний уряд — ось той демон!

До вежі піднімається Борис Ординський.

Ординський. Дозвольте увійти?

Демарк. Заходьте!

Ординський (увиходить). Професоре, пробачте!
Я мушу сумнів свій тяжкий розвіять:
адже брехня, що ви відмовились
свій винахід державі дати?..
Я мало не побив двох репортерів
за цей безглуздий наклеп.

Демарк. Даремно, друже мій!

Не наклеп це, а суцця правда.

Ординський. Професоре, облиште жарті!
Я — учень ваш і асистент ...
Як батька, я люблю вас і шаную ...
Ні-ні! Не можу я повірити,
щоб честь і слава рідної країни
були байдужі вам!

Демарк. В такому разі
дозвольте вам одверто заявити,
що учнів отаких і асистентів
я більш не потребую!

Ельза. Тато!

Ординський. Тепер я розумію вас ...
 Але раніш, як вежу цю лишити,
 професоре, дозвольте нагадати,
 що Ельзі — наречений я.

Демарк. То — справа Ельзи.
 А я вам все сказав.

Ординський. Пробачте! (Уклоняється й виходить).

Ельза. Стривай, Борисе! (Зупиняється на галереї).
 Що ж буде далі?

Ординський. Рішай сама ...
 О, як це тяжко, Ельзо,
 Як несподівано!

Ельза. Борисе, вислухай мене!
 Давно і широко я тебе кохаю.
 Тобі дружиною хотіла бути ...
 але не знала я тебе до краю ...
 І боляче, і гірко так мені,
 що батька ти не розумієш ...

Ординський. Пробач мені ...
 Алеж — твій батько божевільний!

Ельза. (з гнівом). Не смієш ти казати так!
 Мій батько високо і незалежно
 тримає стяг науки!

Ординський. Твій батько міг би всю Європу
 перед Берліном кинуть на коліна!
 Завоювавши Марс, Германія
 була б протектором на всій Землі!
 Тоді й Росію ми могли б побачить ...
 Подумай, Ельзо: мати у руках
 магічний ключ до світових подій
 і заховати його, не дати нікому —
 хіба ж це не безумство?

Ельза. Неправда!
 Той ключ дістанеться лише тому,
 хто зможе ним відкрити нову добу,
 новий, щасливий світ!
 Але грабіжникам його не бачить!

Ординський. Ельзо!
 І ти, як батько?

Ельза. Так! І я!

По сходах хутко піднімається Тереза.

Тереза. (сама не своя). Поліція! Поліція!

Ельза. Де?

Тереза. Там! Ідуть сюди ...
 Де Михаель? Де син мій?

Демарк виходить на галерею.

Ельза. Тато!

Тереза (тремтить). Міхаель!
 Поліція ... Тебе питають ...
 Демарк. Ну, що ж ... Нехай мене беруть ...
 Але мій винахід ...
 Ельза. За винахід ти будь спокійний! (Хапає Демаркові па-
 пери й виходить).
 З'являється поліція (кілька чоловік).
 Поліціант. Професоре! Ім'ям закону
 я мушу вас арештувати. (Подає ордер на арешт).
 Тереза (несамовито). Ім'ям закону ...
 Та як ти смієш?
 Демарк. Мамо! Облиш! (До поліціанта).
 Ходімо!
 Спускається по сходах, поліція — за ним.
 Тереза (крізь сльози). Сину ...
 Мій синочку ... Стривай ...
 Візьми хоч на дорогу антрекот ...
 (В сльозах сходить з вежі).
 З'являється Ельза (без паперів).
 Ординський. Ельзо! Це — жахливо!
 Але твій батько винен сам.
 Ельза (з силою). Ступайте відси геть!
 Ординський, понуривши голову, виходить.
 Ельза. О, батьку мій!
 Великий скорб ти доручив мені ...
 Клянусь, що ворогам твоїм
 із рук живих його я не віддам!

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Одміна 4

Обстановка 3-ої одміни (обсерваторія).
 Гаснуть зорі. Починається світанок.
 Астрономічна вежа замкнена, запечатана, і біля дверей її чорним сялу-
 етом вирисовується монументальна постать вартового.
 На сходах до вежі досиджує свою скорботну ніч Тереза Демарк.

Тереза. ... Ось-ось і день настане ...
 І далі, далі побіжить життя ...
 А Міхаель, мій любий Міхаель,
 за ґратами зустріне сонце ...
 Защо? Защо?
 Хіба не для загального добра
 усе життя він працював?
 (Схиляється в задумі і знемозі).
 ... Як все міняється на світі!

Чи то давно
держава на державу йшла війною?
„Народ і бог“, „народ і кайзер“ —
хіба давно лунало скрізь?
А зараз що? Ні кайзера, ні бога!
Тепер на німців німці повстають!
Всередині кипить борня і лють...
Як дивно все на цьому світі...
(Знов поникає в скорботній задумі).

На сходи падає перше сонячне проміння. Тереза раптом схиляється.

Ні - ні! Годі! Годі!
Він — син мені! Він — плоть моя і кров!
Я мушу, мушу рятувати його,
хоч би за це й померти довелось.

Заходить у будинок і в ідальні зустрічається з Ельзою.

Ельза. Бабусю, ти не спиш?
Тереза. Який там сон!
Ельза. І я всю ніч пролежала
 в тяжких думках...
Тереза. Голубонько моя!
 Що ж будемо тепер робити?
 Хто горю нашому зарадить?
Ельза. Всю ніч я думала про це.
 Хто може визволити батька?
 Кому він міг би винахід свій дати?
Тереза. І що ж?
 Що ти надумала, дитя моє?
Ельза. Ах, любая бабусю!
 Тепер я бачу, що самотні ми.
 Одірвані ми од життя...

З'являється Ординський.

Ординський. Пробачте!

Хотів би я корисним бути
в такий скрутний для вас момент...

Ельза. Ми вельми дякуєм...
Але навряд, щоб це було можливо...

Тереза (до Ельзи). Чому?
Не розумію я тебе...

Ординський. Ельзо!

Я прошу вислухати мене.

Тереза. Ох - ох! І тут щось не гаразд. (Виходить).

Ельза. Ну, що ж — кажіть!

Ординський. Ельзо! Це — безумство!

Ельза. Що саме?

Ординський. Що робить батько твій і ти!

Ельза. Мій батько — у в'язниці...
А я... Я мушу щось робити...

Ординський. Ти мусиш визволити батька.
Для цього засіб є лише один:
віддати винахід його державі!

Ельза. Нізащо в світі!

Ординський. Подумай, Ельзо!

Ельза. То — воля батькова.
Ні слова більш про це!

Ординський. В такому разі
дозволь лише одне тобі сказати:
чи хоче батько твій, чи ні, а Марс
Германія захопить!

Ельза. Можливо!
Але, повірте, що ні я, ні батько
в цьому не будемо повинні.

Ординський (з сарказмом). Ха-ха! Велика честь!
Стояти осторонь од славних дій!
Навіки вкрити ім'я своє ганьбою!
Бо ренегатством, Ельзо, ренегатством
назвуть безумний вчинок ваш!

Ельза. Пане Ординський!
Невже недавні наші почуття
ні тону іншого, ні інших слів
сьогодні вам не підказали?

Ординський (раптом хапає її за руку і падає на коліна).
Пробач, пробач мені, кохана!
Моя любов — велика і незмінна!
Та не сама вона в душі моїй.
Ненавість і одчай, жадова помсти
за страчену отчизну, за Росію,
клеочуть ще в душі вигнанця...

Ельза (віднімає в нього руку). Встаньте!
Кривавий ваш патріотизм
чужий мені і одворотний!

Ординський. Ельзо!
Ти більш мене не любиш?

Ельза. Облиште це питання!
Як недоречно, як образливо
звучить воно сьогодні!

В цей момент розтинається молодий, бадьорий спів: „Молода гвардія“.

Ельза (кидається до вікна). Що це за молодь?

Ординський. Фабрична чернь!

На спів виходить до їдальні і Тереза.

Тереза. Що це за спів?
Такий бадьорий, такий веселий...

Ельза і Тереза розчиняють вікна і дивляться, як група молоді (з робітників та студентів) з пісню наближається до обсерваторії. Порівнявшись

з вікнами, молодь шпурляє в них кілька номерів „Роте Фане“ і вигукує:
„Хай живе професор Демарк!“ „Хай живе Комінтерн!“ „Рот фронт!“ „Рот фронт!“ І йде далі.

Ельза. Рот фронт!
Ординський. Я викличу поліцію! (Кидається до телефона).
Ельза. Не смійте!
Ви — в домі професора Демарка!
Тереза. (піднімає газету). „Роте Фане“.
І Міхаель! Дивися, Ельзо!
Мій син... Мій любий Міхаель...
Ельза. (роздивляється газету).
Так... Міхаель Демарк...
Портрет... А ось стаття:
„Ми визволим Демарка“...
Тереза. Та хто ж вони?
Ординський. Червоні демагоги!
Ельза. (з великим піднесенням).
Тепер ми не сами, бабусю.
Тепер я знаю, що мені робить!

Одміна 5

Темна камера.

Міхаель Демарк в задумі дивиться крізь ґрати.

Демарк. В небі далекому хмари
тихо пливуть і пливуть...
Мов каравани Сахари
в далеч безмежну ідуть...
Вічних шукань каравани!
Мчать вас у далеч вітри.
Мчать через бурі й тумани...
Нащо? Для чого? Куди?
Марно питать! Каравани
в далеч пливуть і пливуть...
Гинуть в пустинях незнаних...
Гинуть і знов повстають...

Увійходить начальник тюрми.

Нач. тюрми. Професоре! Зараз буде говорити з вами пан президент.

Демарк. Даремний клопіт!

Нач. тюрми. Мій обов'язок — вас попередити. (Виходить).

Демарк. Будь-що-будь, а я
грабіжників на Марс не поведу!

Увійходить президент в супроводі начальника тюрми.

Президент. Я хочу сам-на-сам
з професором Демарком говорити.

Начальник тюрми виходить.

Президент. Професоре!
Насамперед, пробачте, що репресій
вам довелося завдати ...

Демарк. Я сподіваюся ще більших ...

Президент. Даремне!
Я хочу визволити вас. Але ...

Демарк. Але за це —
я мушу заплатити своєю честю ?

Президент. Ні, навпаки!
Як бачите, я сам прийшов до вас,
за стан і гонор свій забувши ...

Демарк. Кажіть одверто, пане президенте:
чого ви хочете від мене ?

Президент. Я хочу, перш за все,
щоб усвідомили ви стан держави.
Щоб розбудили німця ви в собі.
Невже для вас це забагато ?

Демарк. Кажіть конкретно.

Президент. Професоре!
Держава наша в стисках репарацій!
На вулицях — мільйони безробітних!
Кругом — ненависть, голод, самогубства ...
А серед темних мас все вище й вище
підноситься червоний прапор ...
Професоре! Отчизна в небезпеці!
Уся Німеччина кричить до вас:
Рятуйте! Рятуйте!

Демарк. А іншими словами:
одкрийте шлях до нових війн ?

Президент. Війна чи мир — однаково:
перед лицем безчестя й катастрофи —
всі засоби годяться!

Чути далекий гамір людського натовпу, що далі все посилюється, зближається.

Демарк. Безчестя й катастрофа,
але кому — дозвольте запитати!

Президент. Як то кому?
Німеччині!

Демарк. Пане президенте!
Німеччина — це шістдесят мільйонів.
Їх кров'ю і життям ви хочете
урятувати добробут свій і честь.
То запитайте ж їх самих про це!

Президент. Професоре! В скрутний момент
юрбі наказують, а не питають ...
Та не про це хотів я говорити.

(Показує вирізки з газет).

Дивіться: ось — газети із Москви!
Вони про вас як про героя пишуть!
Вони тепер на щит підносять вас!
Ви розумієте, професоре,
що ваш арешт — це світовий скандал!
Що вчинок ваш є найгостріша зброя
в руках найбільших наших ворогів!
(хвилюється). Так ... так ...
Мені здається, що тепер
я починаю дещо розуміти ...

Демарк

Тим часом людський натовп все наближається ... Передові лави його
уже з ревом накочуються на тюремні мури ...

На порозі камери з'являється начальник тюрми у великому збентеженні.

Нач. тюрми. Пробачте, пане президенте!

Президент. Що це за шум?

Нач. тюрми. Це — демонстрація!

Президент. Чого вони хочуть?

Нач. тюрми. Вони кричать —

„На волю Демарка“!

Президент (з сарказмом).

Ви чуєте, професоре!

Ну, що ж — радійте! (До начальника тюрми).

В цю ж мить — загін штурмовиків!

(Виходить, начальник тюрми — за ним).

Демарк (кидається до вікна).

Їх тисячі! Мільйони!

Вони шумлять, як грізний океан!

(У великому підвесенні).

Німеччино! Німеччино!

Аж ось коли почув я голос твій!

Одміна 6

Демонстрація перед тюрмою (засобами музики, освітлення та масового руху, в темпах бурхливого наростання).

Розбурханий гнівом величезний людський натовп нестримними лавами котиться до тюрми. То тут, то там зав'язується бій з поліцією, спалахують постріли, падають люди... Стихія обурення переходить в повстання: розлючений натовп кидається на тюрму, починається справжній бій... Люди лізуть на тюремні мури, розбивають ворота, і через короткий час переможний натовп на руках виносить визволеного Міхаеля Демарка. Але в цей час з'являється загін штурмовиків, і починається дика розправа з демонстрантами.

На цьому загальному фоні фіксуються як окремі кадри такі моменти.

1. Колона молоді з червоним прапором.

Хор.

Вперед, вперед, юнацькі лави!

Несіть пожежу в світ лукавий!

Беріть, беріть в потужні руки

стерно життя, стерно науки!

Президент. Професоре!
Насамперед, пробачте, що репресій
вам довелося завдати ...

Демарк. Я сподіваюся ще більших ...

Президент. Даремне!
Я хочу визволити вас. Але ...

Демарк. Але за це —
я мушу заплатити своєю честю?

Президент. Ні, навпаки!
Як бачите, я сам прийшов до вас,
за стан і гонор свій забувши ...

Демарк. Кажіть одверто, пане президенте:
чого ви хочете від мене?

Президент. Я хочу, перш за все,
щоб усвідомили ви стан держави.]
Щоб розбудили німця ви в собі.
Невже для вас це забагато?

Демарк. Кажіть конкретно.

Президент. Професоре!
Держава наша в стисках репарацій!
На вулицях — мільйони безробітних!
Кругом — ненависть, голод, самогубства ...
А серед темних мас все вище й вище
підноситься червоний прапор ...
Професоре! Отчизна в небезпеці!
Уся Німеччина кричить до вас:
Рятуйте! Рятуйте!

Демарк. А іншими словами:
одкрийте шлях до нових війн?

Президент. Війна чи мир — однаково:
перед лицем безчестя й катастрофи —
всі засоби годяться!

Чути далекий гамір людського натовпу, що далі все посилюється, наближається.

Демарк. Безчестя й катастрофа,
але кому — дозвольте запитати!

Президент. Як то кому?
Німеччині!

Демарк. Пане президенте!
Німеччина — це шістдесят мільйонів.
Їх кров'ю і життям ви хочете
урятувати добробут свій і честь.
То запитайте ж їх самих про це!

Президент. Професоре! В скрутний момент
юрбі наказують, а не питають ...
Та не про це хотів я говорити.

(Показує вирізки з газет).

Дивіться: ось — газети із Москви!
Вони про вас як про героя пишуть!
Вони тепер на щит підносять вас!
Ви розумієте, професоре,
що ваш арешт — це світовий скандал!
Що вчинок ваш є найгостріша зброя
в руках найбільших наших ворогів!
(хвилюється). Так... так...
Мені здається, що тепер
я починаю дещо розуміти...

Демарк

Тим часом людський натовп все наближається... Передові лави його
уже з ревом накочуються на тюремні мури...

На порозі камери з'являється начальник тюрми у великому збентеженні.

Нач. тюрми. Пробачте, пане президенте!

Президент. Що це за шум?

Нач. тюрми. Це — демонстрація!

Президент. Чого вони хочуть?

Нач. тюрми. Вони кричать —

„На волю Демарка“!

Президент (з сарказмом).

Ви чуєте, професоре!

Ну, що ж — радійте! (До начальника тюрми).

В цю ж мить — загін штурмовиків!

(Виходить, начальник тюрми — за ним),

Демарк (кидається до вікна).

Їх тисячі! Мільйони!

Вони шумлять, як грізний океан!

(У великому піднесенні).

Німеччино! Німеччино!

Аж ось коли почув я голос твій!

Одміна 6

Демонстрація перед тюрмою (засобами музики, освітлення та масового руху, в темпах бурхливого наростання).

Розбурханий гнівом величезний людський натовп нестримними лавами
хотиться до тюрми. То тут, то там зав'язується бій з поліцією, спалахують
постріли, падають люди... Стихія обурення переходить в повстання: розлю-
чений натовп кидається на тюрму, починається справжній бій... Люди лізуть
на тюремні мури, розбивають ворота, і через короткий час переможний на-
товп на руках виносить визволеного Міхаеля Демарка. Але в цей час з'яв-
ляється загін штурмовиків, і починається дика розправа з демонстрантами.

На цьому загальному фоні фіксуються як окремі кадри такі моменти.

1. Колона молоді з червоним прапором.

Хор.

Вперед, вперед, юнацькі лави!

Несіть пожежу в світ лукавий!

Беріть, беріть в потужні руки

стерно життя, стерно науки!

В смертельних корчах капітал
готує нам кривавий шквал.
Та ми назад повернем зброю,
і клас на клас піде війною!
Гриміть, гриміть, юнацькі лави!
Несіть пожежу в світ лукавий!
До щастя шлях, до щастя шлях
торуйте в класових боях!

2. Тереза та Ельза Демарк.

Ельза. Бабусю!
Благаю вас: верніться бо додому!
Тереза. Нізашо, Ельзо!
Поглянь: тут тисячі зібралися!
І на вустах у всіх — мій Міхаель!
А я б сиділа дома! Ні, Ельзо, ні!
Нізашо!
Ельза. Алож, бабусенько,
в цьому виру розтопчуть вас!
Ви чуєте! Уже стріляють!
Тереза. Ну, що ж, за Міхаеля
загину й я разом з народом!

До них звертається панок у котелку.

Панок (з обуренням).
Боже мій! Що робиться!
Вони на мури лізуть! Гляньте! Гляньте!
І все за того божевільного
Демарка! Будь він проклятий!
Тереза (замахується ципком). Мовчи, негіднику!
Бо так і провалю дурний твій череп!
Панок (з жахом). І ти? І ти, Бруте!
Боже мій! Боже мій!
(Хапається за голову і біжить).

3. Арешт комуніста.

Поліцай (хапає робітника).
Стій, бестія! Тікав ти тричі,
тепер не вирвешся!
Робітник (виривається).
Геть, собако!

Боротьба. На допомогу поліцаєві підбігають ще кілька поліцаїв.

Поліцай 2 (б'є затриманого палицею по голові).
Ну, ти! Товариш комісар!
У мене вмиє на Марс потрапиш!
Поліцай 3. Мерщій ланцюг йому на руки!

Затриманого ваять на землю, але йому на поміч кидається гурт робітників.

Робітники: Ей, товариші! Сюди! Сюди!
Камінням їх! Камінням!

Боротьба. Летить каміння. Постріли. Люди закрутилися в кривавому вірі.

4. Тереза та Ельза Демарк.

Тереза (в нестямі від радості).
Міхаель!.. Мій Міхаель на волі!..
Мерщій! Мерщій до нього, Ельзо!..
Ельза. Він мусить зараз же ховатися..
Покинути Берлін...

Біжать до тюрми. Назустріч їм — Ординський.

Ординський. Куди ви! Стійте!
Вас розстріляють там разом з юрбою!

Тереза. Нехай стріляють!
Геть з дороги! (Біжить).

Ординський (схопив за руку Ельзу). Ельзо!
Я вас молю: тікаймо відси!
Тут буде зараз щось жахливе...

Ельза. Пустіть мене! Пустіть!
Хіба ще й досі ви не бачите,
що розійшлися дороги наші?

Ординський. Ні!

Тебе на смерть я не віддам!

Ельза (виривається). Геть! Геть од мене! (Біжить).

Ординський (до поліцаїв). Держіть її! Держіть!
Це — агітатор! Це — дочка
професора Демарка!

Поліцаї кидаються до Ельзи.

5. Штурмовики.

Раптом з усіх боків з'являються (на грузовиках, з кулеметами) штурмовики. На майдані — рев обурення. Далі — бойовий сигнал (фанфарою), і ніби сама смерть заклацала зубами: застрочили кулемети...

Темно. Мертва тиша.

Потім через німий, укритий трупами майдан — промінь прожектора. В освітлений смузі підводиться закривавлений робітник і, затиснувши кулаки, з останніх сил хрипить:

— Рот фронт! Рот фронт...

І падає ниць...

Підхопивши бойовий клич смертника, оркестр бурхливо закінчує дію.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Одміна 7

Ленінград. На передньому плані — обсерваторія: головний вхід (широкі сходи, колони) і кабінет професора Демарка (в розрізі). На задньому плані — силует прекрасного міста Леніна.

Сонячний день.

Міхаель Демарк, оточений шумливою юрбою наукових робітників та студентів, піднімається по сходах.

Хор

(мішаний).

В країнах рад, в країнах рад
ростуть і люди, і міста.
Стоїть над морем Ленінград,
як творчий заклик, як мета.
Наука й праця — наш союз.
Немає в нас учених тог.
Єдиним фронтом синіх блуз
ми йдемо до наших перемог.
Щодня міцнішає наш лад.
Ніхто не знищить нас тепер!
Наука й труд в країнах рад
ростуть, ростуть до стратосфер!

Голоси.

Хай живе радянська наука!
Хай живе новий товариш наш,
професор Міхаель Демарк!

Хор.

Хай живе! Хай живе!

Демарк

(кляняється на вітання, радісний, схвилюваний).
Колеги... Друзі... Не мало років я прожив на світі...
Не мало для науки я зробив...
Але — повірте, друзі — ще ніколи,
Ніколи я не почував себе
таким окриленим, таким потрібним
для людського життя... для будучини...
О, так! Лише ось тут, в країні рад,
відчув я молодість наступних років,
почув могутній гул нових епох...
Велика дяка вам, колеги й друзі!
Тепер і в інший світ я понесу
величні гасла вашого життя.
Тепер, як вісник правди і знання,
я міжпланетний агітатор ваш,
я полечу на Марс! (Увіходить в обсерваторію).

Хор.

Несіть, несіть в далекий світ
країн радянських заповіт!
Усім, де є трудящий люд,
усім планетам — наш салют!

Міхаель Демарк увиходить у свій кабінет. Разом з ним заходить до кабінету і директор обсерваторії.

Директор. Отже, професоре, машина ваша тепер будується ударним темпом.

Демарк. Я дуже, дуже вдячний вам, мій дорогий директоре.

Директор. Ні, дякуйте робітникам, що захопились винаходом вашим.

Демарк. Робітники?

Директор. Так, так, професоре!
Тепер ваш винахід став справою мільйонних мас! По фабриках, заводах, навіть в найдальших закутках Союзу — скрізь доповіді йдуть про вас, про Марс. З усіх кінців вам шлють вітання робітники, селяни, молодь...

Демарк. А троє ось сами прийшли сюди поговорити з вами... Можна?

Директор. Будь ласка! Де вони?

Демарк. Я зараз їх покличу. (Виходить).

Демарк. Як все тут незвичайно!
З якою вірою, з яким завзяттям тут і працюють, і живуть...

Увиходить директор.

Директор. Пробачте, професоре: з вами хоче розмовляти німецький консул.

Демарк. Німецький консул?

Директор. Так! За дорученням свого уряду. Я не міг йому відмовити. До того ж — з ним і мати ваша.

Демарк. Ну, що ж... нехай заходить... (Директор виходить).
На Марс! На Марс!

Не з огнеметами, не з газами,
а з дружнім закликом і з правдою великою. О, юносте моя!

Між цих людей, між цих кипучих дій
ти знов вертаєшся до мене.

Увиходить Тереза Демарк і німецький консул.

Тереза (крізь сльози). Міхаель...

Будь мужній, Міхаель...

Демарк. Що сталося? Кажіть!

Тереза. Нехай пая консула сам говорить.

Консул. Професоре!

Німецький уряд доручив мені
переказати вам, що донька ваша...

Тереза. Ельза...

Нещасна Ельза...

Демарк. Що?

Що сталося їй?

Консул. Її арештували...
Вона в концентраційнім таборі...
Демарк Мерзотники!
Консул. Пробачте:
я з вами говорю як представник
Німеччини...
Демарк. Ну, далі, далі!
Консул. Наш уряд пропонує вам
негайно повернутися в Берлін.
Демарк. І розпочать війну за Марс?
Консул. Вам гарантують волю...
Демарк. Пане консуле!
Перекажіть своєму уряду,
що за ласкаву пропозицію
я низько кланяюсь і дякую.
Але моя отчизна там, де я
своєю працею, своїм життям
служити людству можу...
Консул. Хто служить батьківщині, той
найкраще й людству служить.
Демарк. Не завжди, пане консуле.
Я міжпланетний шлях одкрив для людства.
Я вічні межі людського життя
хотів навіки розрубать... І що ж?
Як уряд ваш поставився до цього?
Яким страшним, кривавим завданням
мій винахід служити мусив би!
Замість доби всесвітнього єднання,
одкрили б ви добу жажливих війн
за світ новий, за ваше панування.
Ні-ні! Ніколи я не повернусь
туди, де людський геній обертають
в знаряддя смерті і насильства.
Консул. Це —
остання ваша відповідь?
Демарк. Так! Остання!
Консул. В такому разі, ваша Ельза...
ніколи не побачить волі...
Тереза. Подумай, Міхаель!
Вона — твоя єдина дитина...
Вона тебе з в'язниці визволяла...
Подумай бо! Вона ще молода.
Їй жити, жити хочеться...
Консул. Професоре!
Такі питання вмиль рішати не можна...
Згадайте рідний край...
Згадайте доньку...
Вони назад, назад вас кличуть!

Демарк

(по паузі, в глибокій тузі).

О, донечко моя кохана!

Моя голубко безталанна!

Судилося тобі в юнацькі роки

тернами голову свою вінчати...

Пробач мені, моя дитино любя:

важкий тягар на тебе я поклав...

Та що ж би міг робити я в той час?

І зараз що робити? Ельзо! Ельзо!

Без жодних сумнівів і без вагань

віддав би я життя своє за тебе.

(Раптом до консула іншим тоном).

Так, консуле: життя, але не честь!

А честь свою — клянусь — я не продам!

О, ні! Нізащо! Чуєте? Нізащо!

Навіть за ту, за ту найвищу ціну,

що може дати уряд ваш!

Консул.

Це — остаточно?

Демарк.

Так! Ступайте відси!

Консул.

Прощайте! (Виходить).

Тереза.

(в слюзах і в захваті кидається до сина).

Сину! Сину дорогий!

Демарк

(пригортає до себе матір).

Мовчи!.. Мовчи!.. моя старенька...

Одміна 8

Берлін. Концентраційний табір.

З одного боку — високий мур з низькою залізною брамою (вхід до табору). З другого боку — широке підземелля з важкими арками. Нагорі — кабінет коменданта табору (в розрізі).

Ніч.

Біля брами — чорні силуети вартових.

В кабінеті — комендант і Борис Ординський.

Підземелля набите арештованими за визволення Міхаеля Демарка: серед мороку, прорізаного промінням лампочки, можна розгледіти групи людей, що розташувалися попід арками по всіх закутках підземелля.

Хор арештованих.

Солдати! Солдати!

Вас кличуть на бій:

рубати, стріляти,

життя віддавати

отчизні своїй.

Не вірте, солдати,

наказам царів,

назад повертайте

штики та гармати

і бийте катів!

Консул. Її арештували...
 Вона в концентраційнім таборі...
 Демарк Мерзотники!
 Консул. Пробачте:
 я з вами говорю як представник
 Німеччини...
 Демарк. Ну, далі, далі!
 Консул. Наш уряд пропонує вам
 негайно повернутися в Берлін.
 Демарк. І розпочать війну за Марс?
 Консул. Вам гарантують волю...
 Демарк. Пане консуле!
 Перекажіть своєму уряду,
 що за ласкаву пропозицію
 я низько кланяюсь і дякую.
 Але моя отчизна там, де я
 свою працю, своїм життям
 служити людству можу...
 Консул. Хто служить батьківщині, той
 найкраще й людству служить.
 Демарк. Не завжди, пане консуле.
 Я міжпланетний шлях одкрив для людства.
 Я вічні межі людського життя
 хотів навіки розрубать... І що ж?
 Як уряд ваш поставився до цього?
 Яким страшним, кривавим завданням
 мій винахід служити мусив би!
 Замість доби всесвітнього єднання,
 одкрили б ви добу жажливих війн
 за світ новий, за ваше панування.
 Ні-ні! Ніколи я не повернусь
 туди, де людський геній обертають
 в знаряддя смерті і насильства.
 Консул. Це —
 остання ваша відповідь?
 Демарк. Так! Остання!
 Консул. В такому разі, ваша Ельза...
 ніколи не побачить волі...
 Тереза. Подумай, Міхаель!
 Вона — твоя єдина дитина...
 Вона тебе з в'язниці визволяла...
 Подумай бо! Вона ще молода.
 Йй жити, жити хочеться...
 Консул. Професоре!
 Такі питання вмиють рішати не можна...
 Згадайте рідний край...
 Згадайте доньку...
 Вони назад, назад вас кличуть!

Демарк

(по паузі, в глибокій тузі).
О, донечко моя кохана!
Моя голубко безгаланна!
Судилося тобі в юнацькі роки
тернами голову свою вінчати...
Пробач мені, моя дитино любя:
важкий тягар на тебе я поклав...
Та що ж би міг робити я в той час?
І зараз що робити? Ельзо! Ельзо!
Без жодних сумнівів і без вагань
відав би я життя своє за тебе.
(Раптом до консула іншим тоном).
Так, консуле: життя, але не честь!
А честь свою — клянусь — я не продам!
О, ні! Нізачо! Чуєте? Нізачо!
Навіть за ту, за ту найвищу ціну,
що може дати уряд ваш!
Це — остаточно?
Так! Ступайте відси!
Прощайте! (Виходить).
(в сльозах і в захваті кидається до сина).
Сину!.. Сину дорогий!
(пригортає до себе матір).
Мовчи!.. Мовчи!.. моя старенька...

Консул.

Демарк.

Консул.

Тереза.

Демарк

Одміна 8

Берлін. Концентраційний табір.

З одного боку — високий мур з низькою залізною брамою (вхід до табору). З другого боку — широке підземелля з важкими арками. Нагорі — кабінет коменданта табору (в розрізі).

Ніч.

Біля брами — чорні силуети вартових.

В кабінеті — комендант і Борис Ординський.

Підземелля набите арештованими за визволення Міхаеля Демарка: серед мороку, прорізаного промінням лампочки, можна розгледіти групи людей, що розташувалися попід арками по всіх закутках підземелля.

Хор арештованих.

Солдати! Солдати!

Вас кличуть на бій:

рубати, стріляти,

життя віддавати

отчизні своїй.

Не вірте, солдати,

наказам царів,

назад повертайте

штики та гармати

і бийте катів!

Солдати! Солдати!

Одна в нас мета:
в країнах всіх націй
свій клас захищати
на всіх на фронтах.

Солдати! Солдати!

Один у нас шлях:
рот фронт будувати,
і жить і вмирати
в червоних боях!

Комендант (зривається з місця). Чорт! Ця пісня доводить мене до божевілля!

Ординський. А ви забороніть їм, пане коменданте.

Комендант. Заборонити? Я тисячу разів забороняв, а от... співають!
Ідуть на розстріл і співають!

Ординський. Фанатики!

Комендант. Єдиний порятунок — радіо. (Включає радіо).

Ординський. Невже і Ельза Демарк з ними заодно?

Комендант. Зараз побачите, що за золото ваша Ельза.

Радіо передає фокстрот. На фоні цієї музики відбувається вся наступна сцена в підземеллі.

В підземелля входить поліціант, в супроводі двох поліцаїв.

Поліціант (викликає). Петер Гутман! Карл Ботнер! Рунд Фріц!
Виходьте сюди!

Між арештованих прокочується гул обурення. Троє названих в'язнів виходять наперед, їм надівають на руки ланцюги.

1 в'язень. Куди поведете?

Поліціант. То наше діло.

2 в'язень. Хіба не знаєш, куди щодня виводять з концентраційного табору? На розстріл!

3 в'язень. А завтра в паскудних газетах ваших буде написано: „трьох комуністів розстріляли по дорозі до тюрми, коли вони хотіли тікати“. У, гади!

Поліціант. Ну, годі базікати! Марш за мною!

В'язні (до своїх). Прощайте, товариші!

Рот фронт! Рот фронт!

Голоси. Прощайте! Прощайте!

Рот фронт! Рот фронт!

Трьох в'язнів виводять з концентраційного табору. А в підземеллі вибухає протест.

Голоси (з наростаючим обуренням).

Сьогодні їх, а завтра нас...

Без суда... Немов собак...

Якщо ми завинили перед державою, то хай нас судять!
Хай цілий світ побачить, за що карають людей в країнах капіталу!

Товариші! Для нас нема суда, нема законів! Для нас є лише поліція! Лише кулак залізний! У нас єдиний засіб, товариші: голодовка! Будемо голодувати! Голодувати!..

На голос з'являється комендант з вартою.

Голоси (бухливим вибухом).
Кати! Собаки! Бузувіри!

Комендант. Мовчать!

Голоси (з ще більшим обуренням).
Геть відси, кривавий пес!
Геть катів! Геть розбійників!
Рот фронт! Рот фронт!

Комендант робить знак варті. Вартз, вихопивши зброю, кидається на арештованих.

Темно.

В кабінеті коменданта — Борис Ординський (сам).

Ординський. Ще раз, востаннє, може,
Ії побачу я... О, боже, боже.
Невже ж і Ельзу я навки втрачу?
Який кошмар, який проклятий фатум
повис над всім життям моїм.
О, революціє! Це ти, це ти
стоїш з мечем над долею моєю.
Це ти моїх батьків, мою отчизну
в потоках сліз і крові потопила!
Це ти й любов мою відняти хочеш!
Ні-ні! Не дам тобі її! Не дам!
Ми ще поборемось! Ти ще заплатиш...
О, революціє! Ти ще заплатиш
За нашу честь, за гідність і любов!

Черговий поліца́нт приводить Ельзу Демарк і виходить.

Ельза. Пане Ординський.
Це ви покликали мене сюди?

Ординський. Так!
Пан комендант мені дозволив ще раз
поговорити з вами...

Ельза (з сарказмом).
За послугу вам послугою платять.

Ординський. Невже ви думаєте, Ельзо,
що в той нещасний день... перед тюрмою...
я ради помсти вас затримав?

Ельза. Не знаю, ради чого...
Але якби не ви, не ваша „допомога“,
була б я зараз там, де батько мій...
була б на волі я... була б шаслива...

Ординський. Клянусь вам, Ельзо,
в той час лише про вас, про вас я думав!

Навколо лютувало море черні...
Щомиті міг кривавий бій початись...
Я мусив рятувати вам життя...
бо я люблю, люблю вас, Ельзо!
Ну, що ж... Я вельми дякую
і за любов, і за рятунок.

Ельза.

Ординський. Пробачте, Ельзо!

Я інших засобів тоді не бачив.
Але тепер... тепер за вашу волю
своїм життям ладен я заплатити.
Кажіть! Наказуйте! На все, на все
готовий я!

Ельза.

Не клопочіться!
Я волі не від вас чекаю...

Ординський. Я вас благаю, Ельзо!

Подумайте: що може бути з вами?
Ваш батько — зрадник!

Ельза.

Не смійте говорити про нього!

Ординський. Це каже вся Німеччина!

Ельза.

Ні!
Не вся! Ще інша є Німеччина.
Я бачила її перед тюрмою:
вона з ім'ям Демарка йшла на смерть!
Вона й тепер його благословить!

Ординський. О, боже мій!

Невже і ви з цією черню?

Ельза.

Соромтесь називати черню
людей, що за найвищий ідеал
життя свого і крові не шкодують!

Ординський. Ельзо!

Я на колінах вас молю: верніть,
верніть свого безумного отця!
Він мусить, мусить вас послухатись.
Бо ви загинете! Загинете!

Ельза.

Пане Ординський!
Я тисячу разів до вас це чула
із уст моїх тюремщиків.

Ординський. Повірте, Ельзо!

Ельза.

Годі!
Ступайте! Я гидую вами!

Ординський. О, прокляття! (Виходить).

Ельза.

От і кінець розмовам...
Тепер сама, сама лишилась я...
Ні волі, ні життя мені не бачить...
Прощай, мій тато дорогий!
Прощай, бабусенько моя!
Щасти вам, доле, там, в новій країні!
Будуйте світ новий, нове життя!

То буде справжня батьківщина ваша...
А я... під небом Шіллера і Гете...
прийму свій страдницький вінець...

А як хотілось би мені
хоч раз на світ новий поглянути,
відчути молодість нових людей
і молодість свою віддати їм!
Даремна мрія...

Прощай, мій тато дорогий!
Забудь, забудь свою нещасну Ельзу...
Новим життям окрилиш ти свій геній.
Новою правдою всесвітньою
ти завоюєш Марс!
Сама, сама тепер лишилась я
на муки і на смерть...

Увійходить комендант.

Комендант. Де ж пан Ординський?
Ельза. Не знаю.

Комендант. Здається, що докраю
договорились ви?

Ельза. Так само, як і з вами,
пане коменданте.

Комендант. Гарзд!
Не буду більш вас турбувати.

Дзвонить. Увійходить черговий поліціант.

Комендант (показує на Ельзу).
Негайно до тюрми!

Темно.

З брами поліція виводить Ельзу Демарк. Вона проходить свою останню
путь рівним кроком, з високо піднесеною головою... Назустріч їй — Борис
Ординський. Побачивши Ельзу, він зупиняється, вражений рокованим виразом
п обличчя... Потім — кидається до неї, але поліція заступає йому дорогу.

Ординський. Ельзо! Ельзо!

Ельза проходить, ніби не почувши й не побачивши його.

Ординський (з ненавистю). Мовчиш? Гордуєш?

Ну, що ж — ступай! Ступай!

Туди тобі й дорога!

Одміна 9

Ленінград. Аеродром.

Широке поле, залите сонцем і людською масою. На передньому плані —
широка трибуна з радіоустаткуванням. Перед трибуною — фізкультурний
майданчик. На задньому плані — фантастичні контури „Машини Демарка“
(для космічних польотів).

День відльоту Михаеля Демарка на Марс. Сонячний, ентузіастичний день.

Хор

(мішаний).

Піснею, піснею

славте наш день!

Пісня бо наша є

пісня пісень.

Радістю, радістю

душі п'яніть!

Б'єм бо рекорди ми,

б'єм на весь світ.

Молодість, молодість

в світ ми несе!

Землю окрилює,

буйно ростем.

Захватом, захватом

тисячних мас

світ завойовує

дужий наш клас.

Піснею, піснею

славте наш день!

Пісня бо наша є

пісня пісень!

І все нові, нові колони з піснями, з маршами, з прапорами вливаються в святочний людський натовп: молодь („Вперед, вперед, юнацькі лави“), Червона армія („Солдати, солдати“), робітники різних профспілок („В країнах рад“)...

На майданчику відбувається великий фізкультурний балет.

Раптом по всьому аеродрому хвилею прокочується: „Демарк, Демарк! Делегати на Марс“! На трибуні з'являється міжпланетна радянська делегація на чолі з професором М. Демарком. Між делегатами (кілька чоловіків та жінок) і Тереза Демарк. Делегацію вітають шумливою овацією.

Хор. Привіт! Привіт! Привіт!

На трибуну сходить представник уряду.

Представник уряду (радіомовленням). Товариші! Сьогодні ми відраджуємо на Марс нашу першу міжпланетну делегацію.

Сьогодні ми розсуваємо межі людського існування на мільйони кілометрів.

Сьогодні велика ідея Комуністичного Інтернаціоналу переходить поріг землі і перекидається в світовий простір.

Великий день! Велична подія!

Історичний зміст цієї події, товариші, найглибше розкривається тим фактом, що герой її — Міхаель Демарк.

Хто такий Міхаель Демарк?

Це — геній, який не захотів бути знаряддям в руках імперіалістів. Це — геній, який волів дати свою думку, свою творчість на користь Людства, а не жупки експлуататорів, і саме за це потрапив до в'язниці. Це — геній, якого визволив обурений пролетаріат і який міг розгорнути свої творчі крила лише в країні рад.

Міхаель Демарк, товариші, це — величний образ Прометея нашої доби!

І от сьогодні Міхаель Демарк, разом з нашою делегацією, понесе на Марс — не меч, а мир. Не злірчу жадобу колоніальних політиків, а велику ідею єдності всіх трудящих.

Великий день! Велична подія!

Дозвольте ж, товариші, від ім'я всіх вас, від ім'я всього Радянського Союзу побажати професору Демарку і всім делегатам нашим щасливої подорожі! (Бурхливі оплески).

Рушайте, дорогі товариші!

Несіть в далекий, невідомий світ наш братерський привіт, нашу ідею всесвітнього єднання трудящих усіх націй, усіх країн, усіх планет!

Будь-що-будь пролетаріат не забуде вашого героїчного діла і навіки запише ваші імена на славетних скрижалях своєї історії!

Нехай щастить вам доля, товариші!

(При бурхливих оплесках і вигуках прощається з М. Демарком і делегатами).

Гучномовець. Алло! Алло! Алло! Міхаель Демарк говорить прощальне слово перед польотом на Марс! Слухайте! Слухайте! Слухайте!

Демарк.

Де взяти слів? Де взяти слів
У цю велику, урочисту мить?
Як висловить душі величний трепет?
О, генію людський! Багато літ
ти порисався в небо, в височинь.
І скільки жертв, і скільки втрат тяжких
услали твій тернистий шлях до зорі!
І от сьогодні — ми рушаємо
на Марс... На Марс!.. Яка велична мить!
Ні-ні! Не вимовить цього словами...
Прощайте, друзі дорогі! Прощай,
країно рад, нова моя отчизно!
Тобі одній я винахід свій дав.
Тобі одній готов життя віддати.
Бо ти одна, одна на всій Землі
жадаєш з Всесвітом з'єднатися
в любові й правді непорушній...
Прощай і ти, моя матусю рідна!
Пробач, що через мене сліз і горя
тобі зазнати багато довелося.
Вернусь на землю я чи ні, будь певна,
що долі кращої не хочу я...
Ну, от і все... О, як би вільно й легко
було в цю мить у мене на душі,

Хор

(мішаний).

Піснею, піснею

славте наш день!

Пісня бо наша є

пісня пісень.

Радістю, радістю

душі п'яніть!

Б'єм бо рекорди ми,

б'єм на весь світ.

Молодість, молодість

в світ ми несеєм!

Землю окрилюєм,

буйно ростем.

Захватом, захватом

тисячних мас

світ завойовує

дужий наш клас.

Піснею, піснею

славте наш день!

Пісня бо наша є

пісня пісень!

І все нові, нові колони з піснями, з маршами, з прапорами вливаються в святочний людський натовп: молодь („Вперед, вперед, юнацькі лави“), Червона армія („Солдати, солдати“), робітники різних профспілок („В країнах рад“)...

На майданчику відбувається великий фізкультурний балет.

Раптом по всьому аеродрому хвилею прокочується: „Демарк, Демарк! Делегати на Марс“! На трибуні з'являється міжпланетна радянська делегація на чолі з професором М. Демарком. Між делегатами (кілька чоловіків та жінок) і Тереза Демарк. Делегацію вітають шумливою овацією.

Хор. Привіт! Привіт! Привіт!

На трибуну сходить представник уряду.

Представник уряду (радіомовленням). Товариші! Сьогодні ми відряджуємо на Марс нашу першу міжпланетну делегацію.

Сьогодні ми розсуваємо межі людського існування на мільйони кілометрів.

Сьогодні велика ідея Комуністичного Інтернаціоналу переходить поріг землі і перекидається в світовий простір.

Великий день! Велична подія!

Історичний зміст цієї події, товариші, найглибше розкривається тим фактом, що герой її — Міхаель Демарк.

Хто такий Міхаель Демарк?

Це — геній, який не захотів бути знаряддям в руках імперіалістів. Це — геній, який волів дати свою думку, свою творчість на користь Людства, а не жупки експлуататорів, і саме за це потрапив до в'язниці. Це — геній, якого визволив обурений пролетаріат і який міг розгорнути свої творчі крила лише з країні рад.

Міхаель Демарк, товариші, це — величний образ Прометея нашої доби!

І от сьогодні Міхаель Демарк, разом з нашою делегацією, понесе на Марс — не меч, а мир. Не злірачу жадобу колоніальних політиків, а велику ідею єдності всіх трудящих.

Великий день! Велична подія!

Дозвольте ж, товариші, від ім'я всіх вас, від ім'я всього Радянського Союзу побажати професору Демарку і всім делегатам нашим щасливої подорожі! (Бурхливі оплески).

Рушайте, дорогі товариші!

Несіть в далекий, невідомий світ наш братерський привіт, нашу ідею всесвітнього єднання трудящих усіх націй, усіх країн, усіх планет!

Будь-що-будь пролетаріат не забуде вашого героїчного діла і навіки запише ваші імення на славетних скрижалях своєї історії!

Нехай щастить вам доля, товариші!

(При бурхливих оплесках і вигуках прощається з М. Демарком і делегатами).

Гучномовець. Алло! Алло! Алло! Міхаель Демарк говорить прощальне слово перед польотом на Марс! Слухайте! Слухайте! Слухайте!

Демарк.

Де взяти слів? Де взяти слів

У цю велику, урочисту мить?

Як висловить душі величний трепет?

О, генію людський! Багато літ

ти порисався в небо, в височині.

І скільки жертв, і скільки втрат тяжких

услали твій тернистий шлях до зорі!

І от сьогодні — ми рушаємо

на Марс... На Марс!.. Яка велична мить!

Ні-ні! Не вимовить цього словами...

Прощайте, друзі дорогі! Прощай,

країно рад, нова моя отчино!

Тобі одній я винахід свій дав.

Тобі одній готов життя віддати.

Бо ти одна, одна на всій Землі

жадаєш з Всесвітом з'єднатися

в любові й правді непорушній...

Прощай і ти, моя матусю рідна!

Пробач, що через мене сліз і горя

тобі зазнать багато довелося.

Вернусь на землю я чи ні, будь певна,

що долі кращої не хочу я...

Ну, от і все... О, як би вільно й легко

було в цю мить у мене на душі,

коли б і Ельзу міг обняти я!..
Та годі! Годі! Горем особистим
не будем хмарити великий день.
Прощай, прощай, країно рад!
Рости і процвітай вівки!

Тереза

(Під овацію сходить з трибуни).
(кидається до сина).

Візьми, візьми й мене з собою!
Ще раз молю тебе: візьми!

Демарк.

Ні - ні!

Про це не може бути мови!

Крізь натовп до трибуни продирається робітник з трьома томами під
пахвою.

Робітник.

Професоре! Професоре!

Демарк.

В чім річ?

Робітник

(подає томи). Дозвольте презентувати... Це — від на-
шого цеху...

Демарк.

Дякую, але що це?

Робітник.

Це те, що найпогрібніше товаришам марсіянам: „Кап-
тал“ Карла Маркса! (Сміх. Оплески).

Демарк.

Гаразд! Гаразд! (До делегатів).

Рушаймо, друзі!

Делегати.

Рушаймо! Рушаймо! (Ідуть).

Хор.

Щаслива путь!

Щаслива путь!

Світляна завіса.

„Машина Демарка“ підноситься в зоряний простір.

Урочиста музика.

ЯНКА КУПАЛА

ДВІ ДІВЧИНИ

По узгір'ях, по долинах,
Вітром - вихорем невпинним,
Швидко, прудко мчить машина.
А в машині дві дівчини,
Дві дівчини, як малини...
Стережися, супротивник!
Дні віддзвонює годинник.

Шофер з них одна бувалий —
Не страшні яруги, скали.
Доли, гори, перевали,
Дає хід машині вдалих,
Як та хвиля котить валом...
Стережися, супротивник!
Дні віддзвонює годинник.

Друга фах високий має —
Будувать машини знає,
Слава йде по всьому краю :
От, мовляв, хоч молодая,
А машини виробляє.
Стережися, супротивник!
Дні віддзвонює годинник.

По завітчаних просторах
Дві дівчини - непокори
Ідуть полем, ідуть бором,
Перед ними суша, море,
А над ними сонце, зорі.
Стережися, супротивник!
Дні віддзвонює годинник.

З білоруської переклав

Ф. Скаар

АРІСТОФАН

ОСИ

ПЕРЕКЛАД І ПРИМІТКИ ВОЛ. СВИДІНСЬКОГО

Арістофан — блискучий грецький комедіограф. Народився в п'ятому столітті перед нашою ерою, десть близько 450 року, помер коло 385 року. Обставини його життя майже невідомі, як невідоме й соціальне походження. Написав до сорока комедій, з яких до нас дійшло тільки одинадцять („Ахарняни“, „Вершники“, „Хмари“, „Оси“, „Мир“, „Птахи“, „Лісістрата“, „Жінки на святі Тесмофорій“, „Жаби“, „Жінки в народному зібранні“ і „Багатство“).

Староаттицька комедія, представником якої був Арістофан, мала, як гадають, два джерела. Перше з них — комічний хор, що виступав на весняному сільському святі („комос“) на честь бога Діоніса. Хор ушлявляв бога, веселощі, добре вино. Свято супроводилося танцями і бенкетами, було повне жартів, дотепів, вибухів сміху, вільних пісень, взаємного глузування, гомону, метушні й суперечок.

Друге джерело — вистави так званих мімів, тобто мандрованих акторів, тавечників, акробатів, що потішали народ примітивними комічними сценками побутового характеру.

Таке походження комедії яскраво позначилося на її характері — вона назавжди зберегла сліди первісного фарсу і буфонади.

Фабула комедії V віку була нескладна, але завжди жвава й весела. Вона становила лише канву, яку автор комедій укривав забавними пригодами, часто зовсім неправдоподібними, даючи повний простір своїй фантазії. Комедія не зв'язувала себе вимогами єдності місця й єдності часу. Поет був цілком вільний. Різноманітні сцени швидко змінювали одна одну.

Комедія часів Арістофана мала нормальну структуру. Вона починалася прологом, тобто діалогом, що мав на меті з'ясувати глядачеві ситуацію. Далі йде парод, цебто вступ хора на сцену. Драматичні елементи сполучаються в пароді з ліричними — це поєднання пісень, декламації, діалогу. За пародом, після проміжної сцени, йде так званий агон, тобто спір, суперечка, де два непримиренні супротивники після взаємних загроз, сварки, а іноді навіть бійки, починають словесне змагання, в якому здебільшого перемагає той, чийми устами висловлює свої ідеї поет. Після агону актори виходять, сцена пустіє; тоді хореви скидають з себе плащі, повертаються спиною до сцени, а обличчям до публіки і підходять на кілька кроків до глядачів. Цей рух називався парабазою і став назвою цілої дальшої сцени. За парабазою йшов ряд здебільшого коротких і симетрично розкладених сцен, поділених піснями хору. П'єса кінчалася екסодом, тобто виходом зі сцени акторів і хореваів.

Арістофанівська комедія повна політичної злободенності. Поет жив в Афінах в епоху найвищого розквіту афінської демократії, в часи завзятої класової, політичної боротьби і був сучасником тяжкої довготривалої війни Афін із Спартою (т. зв. Пелопонеської війни). Міська торговельна буржуазія стояла за продовження війни, сподіваючись здобути монополію афінський торгівлі. В опозиції була земельна аристократія і селянство, добробут якого руйнувала війна.

Арістофан виступає проти війни й проти демократії і жорстоко висміює її вождів — демагогів із торговельного класу. У „Вершниках“ він уособлює афінський демос в образі грубого, тупого діда, глухого на одне вухо, якого обманює й експлуатує шахрай нафлагонець, власник гарбарень (Клеон). Прихильник минулого, поет озброюється проти всього нового, що ламає звичайний хід життя, проти софістів і Сократа, проти трагіка Евріпіда, що наслідився захитати традиційні підвалини релігії й етики. Ідеали його в минулому, в тих часах, які дали славних героїв Марафонської перемоги. Він вихваляє старі звичаї і старе виховання, боронить стару віру проти софістів, хоч іноді сам глузує з релігії й служителів культу. Афінське життя V віку яскраво відбивається в комедіях Арістофана, повних побутовими фарбами і численними рисами живої дійсності, які дають цінний для історії матеріал. Арістофан відзначається великим багатством фантазії і гострою дотепністю. Стиль його гнучкий, бистрий, блискучий, діалог повний життя й руху. Для творчості його характерне поєднання грубого й граціозного; хоча він відмежовується від тих комедійних авторів, які не гребали ніякими засобами, щоб насмішити глядача, однак сам часто вдається до тих же засобів, шукаючи комічних ефектів в діянні статевого життя і фізіологічних функцій людського організму. Але разом з тим він подає прекрасні зразки лірики, легкої, граціозної, повної поетичної фантазії.

Ритми Арістофанівської комедії надзвичайно різноманітні. Основний розмір — ямбічний триметр, але крім нього поет користується ще ямбічними, анапестичними і трохеїчними тетраметрами, анапестичними диметрами і багатьма іншими розмірами. Мова Арістофана повсякденна, розмовна, багата на комічні словотвори, пересипана каламбурами і жаргонними словами. Для нашого часу п'єси Арістофана цікаві як блискучі зразки політичної сатири. На російську мову всі твори Арістофана перекладені А. Піотровським (видавання „Академії“), українською маємо тільки „Жаби“ (переклад Т. Франка) і „Лісістрату“ (переклад Лубенського, 1928 р.). Автором цих рядків перекладені три п'єси: „Хмари“, „Оси“ і „Жаби“. Тут підіємо уривки із „Ос“, комедії, в якій автор висміює любов афінян до сутяжництва.

Дія відбувається в Афінах, перед домом старого судді Філоклеона. На плескатій покрівлі дому спереду — мезонін, де спить син Філоклеона Бделіклеон. Час перед ранком. Коло дверей дому стоять на чатах два раби: Сосій і Ксантій. Час од часу то один, то другий засипає. Прокидаючись, вони розказують один одному свої сни. Потім Ксантій з'ясовує глядачам зміст драми.

Ксантій.

Тепер ми драму глядачам з'ясуємо,
Спочатку їх про дещо попередивши.
Не сподівайтесь ні чогось високого,

Ні грубих жартів, у Мегарі крадених.¹
Немає в нас ні двох рабів з кошівкою,
Що кидають у глядачів оріхами,
Ані Геракла, на обід сердитого.
Мерзити Евріпіда² ми не будемо,
З Клеона³, що засяяв несподівано,
Тертухи вдруге також не робитимем.
Ми вигадали непогану баєчку:
Для вас вона не надто мудра, а проте
Дотепніша від грубої комедії.
То, бачите, є пан у нас, великий пан,
Що спить он там, під самою покрівлею.
Він батька на замок замкнув, а нам казав
На взрті бути, щоб старий не випорснув.
А в батька давня слабість, ще й така чудна.
Що вам ані вгадати, ані здумати,
Як ми не скажем. Отже домудруйтеся.
Амінія, син Пробапа, упевнений,
Що наш старий — костирник.

Сосій.

Ксантії.

Не-віль що плете.

По собі, певно, про людей міркуючи.
Але причина лиха все ж у пристрасті.

Сосій

Он Сосій, чую, жебонить Деркілові,⁴

Що „він п'яниця“.

Ксантії.

Отже помиляється:

Сосій.

На це порядні люди більш нездужають.

А скамбонідець Нікострат — той думає.

Що він бабій або завзятий бенкетар.

Ксантії.

І Нікострат не влүчив, присягаю псом.

То, певно, Філоксена він на думці мав.

Балакаєте пусто. Не доумитесь.

Мовчіть, коли бажаєте дізнатися.

Скажу вам, що за слабість у хазяїна.

Суди він любить, як ніхто ще не любив,

В судах на смерть закоханий, аж зойкає.

Коли не в перших лавах засідателів.

Вночі не спить ніколи ані кришечки,

А хоч здрімно, то думкою однаково.

Вітає там, над водяним годинником.

В руці держати звикнувши камінчика,⁵

Він і вві сні три пучки має складені,

Немов на вівар хоче ладан сипати.

¹ Мегарська комедія відзначалась грубістю і одномовністю жартів.

² Евріпід — знаменитий трагик.

³ Клеон, власник чинбарень, народний оратор і вождь в період 429—421 р. Аристофан часто висміював його в своїх комедіях.

⁴ Сосій і Деркіл — якісь п'яниці.

⁵ Камінчиків уживали для голосування в суді.

Побачивши на дверях десь написане:
„Ти гарний, Пірілампів сину, Демосе“⁶,
Допише збоку: „Урно, ти — вродливиця“.
Почне співати півень пізно ввечері,
Він каже: „підплатили півня побзвані,
Щоб я не міг поспіти на засідання“,
Лиш од вечері, вже кричить: „взуватися!“
І прибігає в суд опівночі й дрімає там,
Прилипши до колони, наче равлик той.
Від злості довгу рису всім присуджує?
І, ніби чміль або бджола, вертаючись,
Приносить купу воску попід нігтями.
Щоб не забракло на суді камінчиків,
У себе дома цілий берег висипав.
Такий шалений. Спробуєш умовити,
Ще гірше скаженіє. Ог ми й дежимо
Старого під замком тепер, щоб він не втік.
Безумством батька тяжко син засмучений
І, попервах словами угрущаючи,
Просив, щоб він не надавав плаща судді
І з дому не виходив. Той не слухався.
Обмив його, очистив, все ні до чого.
Лічив танками корибантів,⁸ — він як був
З тимпаном знову увігнався в судище.
Коли не помогли нічого тайства,
Тоді в Егіну з ним поїхав син — і там
Поклав старого на ніч в храм Асклепія.⁹
А він на ранок знов перед штахетами.
Його відтоді ми не випускаємо,
Та він, проте, тікав ще, до по жолобах,¹⁰
То вікнами. Взяли й позалікали ми
Всі отвори веретами, старизною,
Та й що? Понабивав він по стіні кілків
І мов та галка геть по них вискакував.
Ми обснували дворище тенетами,
Де лиш могли, та й пильно стережем тепер.
Старого батька Філоклеон кликати,
А сина Бделіклеон, Зевсом свідчуся.
На вдачу він завзятий та оприскливий.

⁶ Греки мали звичай писати імена своїх улюбленців на стінах і дверях.

⁷ Довга риса, яку присяжний проводив нігтем по навоскованій дощечці, була знаком засуду.

⁸ Корибанти — жерці Фрігійської богині, великої матері богів Кібели або Реї, — шанували богиню голосною музикою і несамовитими танцями; вважалося, що ці танці мають зміцнюючу силу.

⁹ Асклепій — бог лікування. В його храмі залишали слабих ночувати, надіючись на зіцелення.

¹⁰ Жолоби для збирання дощової води.

Бделіклеон, прокинувшись, кличе слуг. Тривога. Філоклеон робить спробу вилізти крізь комин. „Я дим — каже він — із комини угору йду“. — Але його примушують пірнути назад, закладають комин заткалом і прикладають поліном. Філоклеон, як Одисей, проше вибратися з полону, сховавшись під черевом осла, але його помічають і вертають назад. На досвітку повз дому проходить юрба старих судавів, одягнених осами. Судді кличуть з собою Філоклеона. Довідавшись, що він в облозі, радять йому перегризти сітку, якою Філоклеон обснував дім, і спуститися з вікна по мотузці. Але й це не вдається. Тоді між Філоклеоном і суддями з одного боку і Бделіклеоном і слугами з другого, після лайки і сварки, зав'язується бійка. Судді одступають. Бделіклеон пропонує поладити справу мирним способом. Він береться довести, що його батько, який так тішиться своєю судейською владою, на ділі ніякої влади не має. Починається „агон“ — спір. Перше слово бере Філоклеон.

Провідник хору.

Ти повинен тепер довести ворогам нашу владу,
величність і силу.

Починай же і сміливо всім покажи язика
красномовного вправність.

Філоклеон. Починаю змагання і зразу ж таки постараюся вам
показати,
Що не менша нічим і не гірша нічим наша влада від
влади царської.
Хто на світі так світло й блаженно живе, хто грізніший
з усіх земнородних,
Хто розкошів таких зазнає, як суддя, особливо суддя
старолітній?

Я з постелі встаю, а на мене давно біля суду юрба
дожидає,
Та все люди високого роду, значні. Я не встигну до
них наблизитись,

А мені уже руку стромляють гладку, що бувала
в державній скарбниці,
І благають, згинаючи спину в дугу, розливаючи
жалісні зойки:

„О пожалься, мій батьку, оглянься, прости, може й
сам ти гріха не встерігся,
Приставляючи військові хліб на війні або бувши на
гарній посаді“.

А не знав би про мене, що в світі живу, якби вже не
судився раніше.

Бделіклеон. Запишу собі в пам'ятну книжечку те, що сказав ти про
сльози підсудних.

Філоклеон. От, нарешті, обтяжений просьбами, в суд я приходжу,
лагідний, без гніву

Але тих обіцянок, які надавав, і на думці не маю
сповняти

Тільки слухаю я, як на всі голоси коло мене заводять :
 „помилуй“.
 Якби знав ти, яких тільки лестошів тут не почує
 суддя від провинних !
 На нестатки свої нарікають одні і до дійсного лиха
 приточать
 Небувале й таких навігадують бід, що зрівняються
 врешті зо мною.
 Той розкаже нам байку цікаву, а цей щось веселе
 утне із Езопа,¹¹
 А які то й жартують, щоб я засміявся та й забув
 свою вічну суворість.
 А коли вже і це не впливає на нас, то маленьких
 дітей поприводять,
 Той синка, а той доню за руку веде. Я сиджу собі,
 слухаю згорда.
 Похилившись, малята ревуть і ревуть, а їх батько
 тремтить і, мов бога,
 Заклинає мене хоч заради дітей не карати його
 за провину.
 „Коли голос ягнятка тебе веселить, то власкався на
 хлопчика голос,
 Коли милі тобі поросятка малі, ради доні мене
 пожалів би“
 Ми тоді лагідніші до нього стаєм, струни гніву в душі
 попускаєм.
 І ти скажеш, що це не потуга, не власть, не ганьба
 для значних і багатих ?
 Бделіклеон. Із промови твоєї і не запишу — про ганьбу для
 значних і багатих.
 Але в чім же вигоди твої, поясни, ти ж казав, що
 Елладою правиш.
 Філоклеон. Підчас огляду хлопчиків можемо ми милуватися їх
 наготою,
 А коли нам Еагр¹² попадеться на суд, то не думай,
 що верне додому.
 Як не схоче вперед прочитати суду шовайкраший
 уривок з „Ніоби“¹³.
 А чи трапиться — виграє діло флейтист, то й від
 нього нам є нагорода.
 Наложивши на губи реміння своє, він на виході
 грає нам марша.
 А як батько, вмираючи, доні своїй, спадкоємниці,
 визначить мужа,

¹¹ Не байкар, а актор.

¹² Видатний трагічний актор.

¹³ Ніоба — трагедія Есхіла або Софокла, що не дійшла до нас.

Нехай плаче сльозами його заповіт, хай ридають
величні печаті,
Скриті в мушлі своїй, нам турботи нема, ми ні
трохи на те не вважаєм.
І дочку з її віном тому оддаєм, хто зуміє нас
краще вблагати.
І ніхто нас не може карати за те,—цей влади не
дано нікому.

Бделіклеон. Привілей немалий, і за це лиш одно я щасливим
тебе називаю,
Тільки зле ти робив, що ламав заповіт про дочку,
спадкоємницю батька.

Філоклеон. А як трапиться часом, що рада й народ не
розв'яжуть важливого діла,
То особним наказом підсудних велять передати
до суду присяжних.
Отоді ж то Еватл¹⁴ та і сам Брехунім,¹⁵ що покинув
щита серед бою,
Запевняють, що зрадити нас не хотять і що все
за народ вони тягнуть.
І на зборах народних ніколи ніхто не доб'ється
свого, як не скаже,
Щоб присяжні могли розійтись по домах після
розгляду першої справи.
Сам Клеон-горлопань, що усіх закричить, тільки
нас не гризе й не кусає,
А в потужній руці стереже від біди, одганяючи
мух осоружних.
Я от батько тобі, а ніколи мені не вчинив ти
подібної втіхи.
А, приміром, Теор? Адже цей чоловік від
Евфемія мало чим менший,
А, проте, не вагаючись, губку бере й черевки
нам чистить із тазу.
Подивися ж тепер, до якого добра ти дорогу мені
заступаєш
Ще й зухвало хотів довести, що я раб, що до
служби себе принижую

Бделіклеон. Говори, скільки влізе, після все одно марність
влади своєї пізнаєш
І тоді перестанеш хвалити себе... переможець
з невмиваним задом

Філоклеон. А іще я забув розказати про те, що мені над
усе наймиліше:
От я, плату забравши, додому іду. Тільки в джері,
мене обступають

¹⁴ Еватл — оратор.

¹⁵ Брехунім — „Колаковім“ — замість Клеонім (κλέος слава, κλέαξ — жестун).

І вітають ласкаво — я ж гроші привів! — а найперше
 всім моє долля
 І обмне, і ноги мені намастити, і, схилившись до
 мене, цілує

От підходить дружина, влещає мене, подає мені
хлібчик ячмінний.

Та „поїж во того“. Я щасливий тоді і ні трохи мені не потрібно

Приготує, нарешті, сніданок мені. Якщо він забариться в пекарні.

Якщо ти не налляєш для мене вина, я приношу
до хати ведмедя ¹⁸

На твій кухоль маленький реве і гуде — войовито
і гучно і гриме

Адже часто я чую те саме, що Зевс.
Як ми здіймемо інколи бунт у суді

„О володарю Зевсе! Сьогодні в суді
Розбуялись громи!“
А метли блискавицю то тільки шумок! шумок!“

Ти і сам нестямénно боїшся, а я,
Щоб я умер як тебе я бояю!

Ясных таких, мудрих речей
Не выпадало чути.

Все розібрав він, все згадав,
Не поминув нічого. Ми

¹⁶ Греки мали звичай держати дрібні гроші в роті.

18 Посуда з вином.

Бачилось, суд ми судим
На островах блаженних — ¹⁹
Так промовляв він красно.

Філоклеон. Уже закорчило його, не тямиться від злості.
Сьогодні добре канчуком тебе я полякаю.

Хор. Щоб боронитись, мусиш ти
Бути тепер хитрим, метким,
Трудно бува втишити гнів
Серця мого — надто тому,
Хто сперечавсь зо мною.

Провідник
хору. Через те постарайся добути собі свіжо-тесане
жорно млинове.

Що могло б розтрощити мій гнів, якщо ти не
зумієш сказати нічого.

Бделіклеон. Річ тяжка, потребує багато ума і акторові,
мабуть, над силу —
Залічити хворобу, що з давніх-давен угніздилася
в нашому місті.

А, проте, поможи мені, батьку Кронід...

Філоклеон. Замовчи і не батькай даремно.
Як не зможеш негайно мені довести, що направду
я чеврію в рабстві, —
Жити більше не будеш, хоча б довелось мені
участі в жертвах позбутись.

Бделіклеон. То послухай же, татку, й хоч трохи розгладь між
бровами нахмурене чоло.
На початку приблизно мені полічи, без камінчиків,
просто на пальцях,
Скільки всяких податків надходить до нас від
народів, що з нами в союзі?
А потому окремо оплатки додай, десятини та соті
частини

Гроші з пристаней, рудень, базарів, суда,
конфіскації, оренди маєтків, — ²⁰

Я гадаю, всього набереться не менш, як дві тисячі
наших талантів.

З цієї суми доходів тепер одлічи однорічну
оплату присяжних.

Іх шість тисяч; гадаю, що більше того і не
знайдеться в нашій державі,

От і вийде, що нам припадає яких півтора
талантів од сили

Філоклеон. То виходить, що ми з тих прибутків усіх і десятої
частки не маєм?

¹⁹ На островах блаженних, як вірили греки, пробували померлі герої.

²⁰ Плата за орендовані приватними особами державні маєтки.

Бделіклеон. А, звичайно, не маєте.

Філоклеон. Де ж, поясни, подівається решта багатства?

Бделіклеон. А на тих крикунів: „не продам ворогам галасливого
люду афінян!“

Буду битися завжди за простий народ!“ І подумай,
що сам же ти, батьку,

Обираєш і ставиш при владі таких, на облесливі
речі піддавшись.

А вони безсоромно беруть хабарі й по півсотні
талантів одразу

Вимагають нахабно в союзних держав, ще
й грозяться й лякають при тому.

„Ви дасте мені дань, а як ні — погромлю, до
останку все місто зруйную!“

А ти любиш цю владу і тишишся тим, що
недогризки маєш від неї.

А союзники бачать і знають про те, що вся наволоч
ваша, всі злидні

Біда урня справляють убогий бенкет, сласно
сьорбають юшку нізчимну.

То й за печиво Конна²¹ не мають тебе, а отим
промітним демагогам

Все багатство дарують: вино, килими, сир та
мед, подушки та хламіді.

Глеки, келехи, добрі намиста, вінки, різні кубки,
життя та здоров'я.

А тобі, що блукав по землі і морях, поки влади
й потуги здобувся.

З тих, що ти звоював, ні зубця часнику не дарує
ніхто до печен

Філоклеон. Не дарують, це правда. Я сам посилав три пучки
в Евхаріда²² купити:

Та не муч мене більше й нарешті з'ясуй, в чім
ти рабство мое добачаєш?

Бделіклеон. А хіба це не рабство, скажи, не ганьба, що вони
і самі урядують.

І підлизники їх на посадах сидять та ще
й гроші за це побирають.

А тобі три оболи нещасних dadуть, і ти рад, хоч
за тії оболи

Потрудився немало, міста здобував, воював на
землі і на морі.

Лиш на тебе гукнуть, ти повинен іти. Мені серце
аж душиться з злості.

Як до нас у господа той хлопець гидкий, син
Херея розпусний приходить.

²¹ Конн — влидар. За печиво Конна — за ніщо.

²² Евхарід — дрібний торговець.

Виступає отак, нихлається весь, випинає
 розпещене тіло
 І велить тобі вдосвіта бути в суді, не спізнатись,
 приходить вчасно.
 Бо которий до гасла не встигне суддя, той
 оболів своїх не дістане.
 А йому все одно — хоч би як запізнився —
 оборонцеві драхму заплащать.
 А як хто з винувачених дасть йому що, він
 поділить з кимнебудь із суддів
 Той хабар, а тоді, зговорившись удвох, обертають
 по-своєму діло
 І стараються дружно, мов ті трачі: цей потягне,
 а другий попустить.
 А ти рота роззявиш на плату свою та й не
 бачиш нічого круг себе-
 Філоклеон. То отак вони діють? О горе важке! Ти мій розум
 до дна скаламутив.
 Вся увага моя на промові твоїй. Що ти робиш
 зо мною, не знаю.
 Бделіклеон. Подивись, адже міг би ти бути багач. Всі могли б
 ви багатими стати,
 Та не відаю як, обкрутили тебе ті, що звикли
 народ туманити.
 Від Сардинії острова тисячі міст аж до Понта
 в обладі у тебе.
 А тобі дістається лиш плата твоя, так і ту
 видають не одразу.
 А щоб тільки не вмер ти, по краплі малій, мов
 олію на клаптику вовни
 Їм потрібно, щоб ти проживав у біді, а навіщо,
 скажу тобі зараз:
 Щоб ти все пам'ятав, хто приборкав тебе, і коли
 нацькує тебе пан твій
 На своїх ворогів, то щоб ти, як той пес,
 накидався на них у нестямі.
 Якби хотіли народові дати життя, це легенько
 було б їм зробити.
 Адже тисяча міст, або й більше тепер, нам
 щорічну данину приносять,
 І коли б наказати, щоб кожне із них годувало
 хоч двадцять афінян,
 Двадцять тисяч людей проживати могли б при
 достатку, на смажених зайцях,
 Без турбот, уквітчавши вінками чоло, на
 молозиві та на сметані.
 Так належало б жити країні людей, що здобули
 трофей марафонський,

А тепер, як нещасні олив збирачі, біжите ви услід
наймачеві.
Філоклеон. Леле! Що це мені? Одубіння якесь по руках
розлилося. О, горе!
Я не здужаю більше держати меча. Немошню ...
нема в мене сили!

Бделіклеон. А як іноді страх нападає на них, то тоді віддають
вам Евбею²³
І пшениці півсотні медимнів за раз обіцяють на
на кожного дати.
А чи видали що? Тільки раз ти дістав п'ять
медимнів ячменю недавно,
Так і те по зеренцю дали аж тоді, як довів їм,
що ти не чужинець

Промова Бделіклеона робить колосальне вражіння. Судді переконані і
радіять Філоклеонові послухати сина, не ходити в суд. Син обіцяє дати бать-
кові все потрібне. Батько в великому горі. Хоча промова синова розкрила
йому очі на його злиденне становище, проте „серце його лине в суд“. Тоді
Бделіклеон пропонує йому улаштувати судище у себе дома.

Бделіклеон. Ну, батьку, ради всіх богів послухайся.

Філоклеон. В чім слухати? Кажі, що хоч, крім одного.

Бделіклеон. Чого?

Філоклеон. Щоб я судів одрікся. Хай Аїд
Мене погубить перше, ніж послухаюсь.

Бделіклеон. Коли тобі це діло так сподобалось,
То хоч не йди нікуди. Зоставайся тут.
Та й дома суд чини, над посім'янами.

Філоклеон. Удома? Що ти мелеш?

Бделіклеон. Все, як там, роби,
Коли одчинить потай двері наймичка,
Скарай її пені одною драхмою.
Адже те саме й на суді робилося.
І добре ж буде! Як погода випаде,
Суди, на сонці сидючи. Посипле сніг, —
При вогнищі влаштуйся, а від прѳливня
Укрийся в дім. Тоді, хоч до полудня спи,
Перед тобою не зачинять судища.

Філоклеон. Та це ж чудово!

Бделіклеон. Як завалто довгу хто
Почне промову, голодом не млитимеш,
Не будеш гризти і себе й підсудного.

Філоклеон. А як же зможу діло розібрати я,
Коли, напхавши повен рот, жуватиму?

²³ Великий острів в сусідстві з Аттикою, до завоювання якого намовляли
немагоги.

Бделіклеон. Далеко краще. Недаремно ж мовиться:
Хотіли свідки збити суд неправдою,
Та судді розжували діло плутане.

Філоклеон. Я майже переконаний. Та ще скажи:
Хто плату дасть мені?

Бделіклеон. Та я ж.

Філоклеон. Ну, добре те,
Що я окремо гроші одбиратиму.
Лісістрат - блазень гідко одурив мене.
Нещодавно на двох нам драхму видали.
Він розміняв монету на торговиці,
А сам мені три окуневих лусочки
Упхав. Я думав: гроші та й поклав у рот.
Смердить! Як знудило мене — все виблював!
Потяг його до суду.

Бделіклеон. Що сказав він?

Філоклеон. Що?

Та те сказав, що в мене шлунок півнячий.²⁴
Сміявся: гроші хутко перетравляться.

Бделіклеон. От бачиш — і на цьому користь матимеш.

Філоклеон. Ще й не малу. Але роби задумане.

Бделіклеон. Ти тут зажди. А я, що треба, принесу.

(Виходить)

Філоклеон. Дивися, стало дійсністю провіщене!
Адже чував я, що колись афіняни
Почнуть суди судити по домах своїх.
Збудує кожен судище малесеньке
Перед дверима дому, як Гекатова
Божничка завелике.²⁵ Що не дім, то суд!

Бделіклеон. Поглянь но! Що ти скажеш? Поприносиш я
Усе, що обіцяв тобі і навіть більш.
От маєш горщик. Закортить маленького,
То близько на кілочку буде висіти.

Філоклеон. Хвалю. Від запертя мочі ти вигадав
Чудові ліки, помічні при старості.

Бделіклеон. А от жаровня. Юшка на вогні стоїть,
Захочеться — посьорбаєш.

Філоклеон. І це гаразд.
Нехай хоч трясця, плати не побудуся
Ще й, дома будши, юшкою поласую.
Але навіщо півня принесли сюди?

Бделіклеон. Якщо заснеш, промовами вколисаний,
Нехай тебе він збудить кукуріканням.

Філоклеон. Усе чудово. Одного нема.

Бделіклеон. Чого?

²⁴ Давні греки думали, що шлунок півня може перетравлювати метали.

²⁵ На честь Гекати, підземної богині чар і заклинань, на майданах і перехрестях ставили колонки або невеличкі каплички.

Філоклеон. Ти Лікову капличку не привіс іще.

Бделіклеон. Оце ж вона! А от і сам владика в ній!

Філоклеон. Герою, царю! Вигляд твій страшний мені!

Бделіклеон. Таким ото Клеонім видається нам.

Філоклеон. А справді. Хоч герой він, а щита нема.

Бделіклеон. Коли б скоріше сів ти, то б і позов я
Почав скоріше.

Філоклеон. Починай. Давно сиджу.

Бделіклеон. Яку ж би справу взяти нам на перший раз?

Хто в хаті шкоду заподіяв з челяді?

А, знаю! Фратта присмалила глечика.

Філоклеон. Стривай, стривай! Ти мало не згубив мене.

Суд починати без штахетів думаєш?

Та це ж у нас найперша, найсвятіша річ!

Бделіклеон. Нема штахетів, бачить Зевс!

Філоклеон. Я побіжу

Та сам сюди щонебудь винесу.

(Виходить).

Бделіклеон. От штука! Щоб отак до місця звикнути!

Ксантії (вбігає). А пропади! Я б годував такого пса!?

Бделіклеон. Що сталося?

Ксантії. Абож Лабет, поганий пес,

Та не забіг до кухні, та не зівів оце

Шматок великий сиру сіцілійського!

Бделіклеон. Його злочинство я найперше батькові

Віддам на суд. А ти — ти будь винувачем.

Ксантії. Ніколи в світі! Другий пес захопився,

Коли подасть хто скаргу, винуватити.

Бделіклеон. Веди ж обох до мене.

Ксантії. Так і зробимо.

(Ксантії виходить; вертається Філоклеон).

Бделіклеон. А що це в тебе?

Філоклеон. Поросятник Гестії.

Бделіклеон. Що? Святотрадець!

Філоклеон. Ні, згубити винного

Завзявся я, то й починаю з Гестії.*

Та швидше, швидше! Ой, не джду засуду.

Бделіклеон. Я зараз! Принесу ще стиль і дощечку (вбігає).

Філоклеон. Ой, ти мене на смерть замучиш гаянням.

Я й на піску зробити можу борозну.

Бделіклеон (вертається). Ну, от!

Філоклеон. Та починай же!

Бделіклеон. Зараз.

Філоклеон. Гей, виходь,

Котрий там перший в раді.

* Важливі справи греки починали й кінчали молитвами і дарами богині
огнища Гестії.

Бделіклеон

А досадно ж як!

Забувся зовсім урни повиносити.

Філоклеон.

Куди летиш?

Бделіклеон.

По урни.

Філоклеон.

Та не треба їх.

Дивися, скільки тут маленьких кухликів.

Бделіклеон.

Ну, добре. Отже все, здається, маємо.

Ні, водяного ще нема годинника.

Філоклеон

(показуючи на горщик). А це не може за годинник
правити?

Бделіклеон.

Дотепно ти розмірковував, по-нашому.

Мерщій вогню хтонебудь принесть сюди.

Після молитви.

Бделіклеон.

Котрий присяжний за дверима, увійди!

Коли почнеться діло, не впускатимем.

Філоклеон.

Хто позваний?

Бделіклеон.

Оцей.

Філоклеон.

Я ж покажу йому!

Бделіклеон.

Ось слухайте! Лабета, пса ексонського,
Оскаржує кідафінейський пес,²⁷ що він,
Кружало вкравши сиру сіцилійського,
Сам з'їв його. Оркан хай буде карою.

Філоклеон.

Собака смерть, коли злочинство доведуть!

Бделіклеон.

Ось тут він, цей Лабет, обвинувачений.

Філоклеон.

Негіднику! І очі ж як у злодія!

Хвостом мотає, одурити думає.

А де ж позовник? Де кідафінейський пес?

Пес.

Гав, гав!

Бделіклеон.

От і позовник.

Філоклеон.

Зовсім як Лабет.

Мастак горшки вилизувати й гавкати.

Бделіклеон.

Сиди й мовчи. (До Ксантія). Почни обвинувачення.

Філоклеон.

Тим часом я наляю собі та й вихилю.

Ксантії

(говорить від імени пса).

Ви, судді, чули вже мою претензію

До цього пса. Велику вельми кривду він
Вчинив мені і всім — „берися за весло“.*

Шматок великий сиру присікливши,

В куток забіг він та й пожер у темряві.

Філоклеон.

Клянуся Зевсом, правда! От допіру що

На мене сиром він ригнув огидливо.

Паскудний пес!

Ксантії.

Мені не дав, хоч я просив.

То як же буде вірний вам, коли мені,

Собаці, не покинув ані кришечки?

²⁷ Під кідафінейським псом розуміється Клеон, під Лабетом — поже-
вдень Лакет.

* Тобто матросам.

Філоклеон. Не дав нічого?

Ксантії. Ні. А зветься приятель!

Філоклеон. Це теплий хлопець, теплий, як ця юшечка!

Бделіклеон. Ні, ні, зарані, батьку, діла не рішай.
Спочатку вислухай обох.

Філоклеон. Та що тобі?

Це діло очевидне. Аж само кричить.

Ксантії. Не випускайте шахрая. З усіх собак
Цей парубок найбільше одножерливий.
Понад краями ступку оббігаючи,
Від городів поодгризав він шкурочки.²⁰

Філоклеон. А я й горшка не маю чим закласти!

Ксантії. Нехай же карі не втече. „Два злодія
Ніяк в однім чагарнику не житимуть“.
І щоб мені не пусто нині гавкати!
А коли ні, то й гавкати не хочу більш.

Філоклеон. Ой, леле, ой!
В яких його шахрайствах тут оскаржено!
Несосвітений злодій! Правда, півнику?
Ти згоден? Присягнузь, очима кліпає.
Де фесмофет? Хай дасть мені посудину.

Бделіклеон. І сам дістанеш. Треба свідків кликати.
Лабета свідки! Будьте тут! Гей, баліє,
Жаровне, миско, сиротерко, глечичу,
І всяке інше начиння запрошене! (До Філоклеона).
А ти усе над горщиком, не сів іще?

Філоклеон. (показує на Лабета).
До вітру хутко і йому захочеться.

Бделіклеон. Та годі! Перестань бурчати й гніватись.
На кого зуб у тебе? На підсудного! (До пса).
Встань, боронись. Чого мовчиш? Та говори ж!

Філоклеон. Йому, як видно, й говорити нічого.

Бделіклеон. Ні, та либонь те саме з ним сподіялось,
Що з Фукідідом на суді було колись.
Йому замкнуло мову несподівано.
Иди! Тебе я буду боронити сам.
О, судді, це нелегко — проти наклепу
Пса боронити — але я поспробую.
Він — добрий пес, вовків гаяє здорово.

Філоклеон. А, де там добрий! Злодій, змовник, от він хто!

Бделіклеон. Серед собак нема від нього крадігого.
Він міг би керувати і отарою.

Філоклеон. Яка ж із того користь, коли сир він їсть?

Бделіклеон. Яка? За тебе б'ється, стереже дверей,
Всього уміє. А коли поцупив що,
То вибач. На кіфарі він не учений.

²⁰ Під ступком розуміється Сіцилія. Арістофан хоче сказати, що Лахет ограбував приморські міста Сіцилії.

Філоклеон. Та вже нехай би зовсім неписьменний був,
Щоб не складав промови оборонної.
Бделіклеон. Тепер, шановний судде, свідків вислухай.
Встань, сиротерко, говори нам голосно!
Адже ти скарбником була. Кажи ж тепер:
Розтерла ти, що на солдатів видано?
Розтерла, каже.

Філоклеон. Бреше, Зевсом свідчуся.
Бделіклеон. Шановний судде! Зглянься на нещасного.
Ну, що він їсть, оцей Лабет! Терebuхи,
Та кісточки. Ганяє безперестанку.
А той зугарний тільки дому стерегти.
Лежить у дверях, а як хто приносить що,
То просить частку. Не дадуть, — кусається.

Філоклеон. Що за біда! Чого я роздобрухався!
Нещастя! Я даю себе умовити!

Бделіклеон. Благою, батьку. Згляньтеся, пожалуйтеся,
Не погубить. Де діти безталанного?
Ходить сюди, поганці! Вийте, скавуліть,
Просіть, благайте, слізьми умивайтеся!

Філоклеон. Кінчай, кінчай, кінчай, кінчай!

Бделіклеон. Кінчаю вже.

Хоч знаю, не один бував одурений
Отим „кінчай“, але проте кінчаю я.³⁰

Філоклеон. До лиха ця робота — юшку сьорбати!
Ні в світі я б сьогодні не розплакався,
Коли б не здумав підживитись юшкою.

Бделіклеон. То, значить, виправданий він?

Філоклеон. Не знати ще.

Бделіклеон. Ну, таточку, дай волю добрим почуттям.
Візьми цей жереб та й укинь, заплющившись,
У праву урну. Виправдай підсудного.

Філоклеон. Ні, дзуськи! На кіфарі я не учений.

Бделіклеон. А коли так, крутімося до лівої!

(Верить старого).

Філоклеон (закрутившись). Це ліва урна?

Бделіклеон. Ліва.

Філоклеон. Покладу сюди. (Кидає жереб).

Бделіклеон. Повірів він та й виправдав, несамохіть.
Дай висиплю.

Філоклеон. Ну, як там розсудили ми?

Бделіклеон. От я дивлюсь. (Викидає жереб). Лабете, ти оправданий.
Гей, батьку, батьку, що тобі?

Філоклеон. Води, води!

Бделіклеон. Вставай!

³⁰ „Кінчай“ казали судді, коли вважали, що оборонець сказав досить; це, однак, не гарантувало виправдання.

Філоклеон. Скажи мені, це правда? Повтори.

Він звільнений?

Бделіклеон. Клянуся!

Філоклеон. То кінець мені!

Бделіклеон. Чудний! Чого журитися? Підбадьорись.

Філоклеон. Ні, вічно гризтиму себе, що виправдав
Підсудного. О, що зо мною станеться?
Простіть, боже, великошановані,
Несамохіть зробив я це. Я не такий!

Бделіклеон старається розрадити батька. Він обіцяє йому розкішне життя: розваги, бенкети, видовища. Примушує скинути кожух і надати м'якеньку хляйну, а на ноги взути „лаконіки“ (лаконські черевики). Учить розмовляти в колі освічених людей. Нарешті, веде на бенкет. Там Філоклеон, напившись, поводить вульгарно, усім наговорив грубих і неприємних слів і, укравши флейтистку, подався додому. Його наздоганяють ображені ним люди, загрожуючи судом. Але він на всі докори і обвинувачення відповідає байками й прислів'ями, яких навчив його син. П'єса кінчається змаганням у танцях і загальними веселощами.